

VISSZAEMLEKEZÉSEK

MÓRICZ LAJOS

ADATOK ÉS EMLÉKEK AZ EGYKORI 1. MAGYAR HEGYIDANDÁR MEGALAKULÁSÁRÓL, ÉLETÉRŐL ÉS HARCAIRÓL

A második világháborúban résztvevő magyar haderőről megjelent publikációk gyakran megemlítik a hegyi csapatokat, közöttük az 1. hegyidandárt. A szerzők általában elismerő hangon szólnak a „hegyiekről”, dicsérik szerveztségüket, szakmai tulajdonságaikat. Az eddig megjelent írások azonban nem közölnek részleteket a hegyi csapatok, illetve a hegyidandárok megalakulásáról, békeéletéről és harcairól.

Ez azért is sajnálatos, mert bennük, mint cseppben a tenger, tükröződik az egész magyar haderő második világháborús történetének több fontos sajátossága és eseménye. A hadseregfejlesztés, a felvonulás, a Galiciában folyó harcok, a Kárpátok védelme, a kormányzói proklamáció okozta megrendülés, a nyilas hatalomátvétel utáni átszervezés, a német kötelékbe sorolások, a románok elleni harcok, a szlovák területen való működés, részvétel a Tavasz ébredése nevű hadművelet kudarcát követő utóvédharcokban a Dunántúlon és végül a fogságba esés az ország nyugati szélén — mind olyan mozzanatok, amelyek feltárása és bemutatása nélkül aligha írható meg a közelmúlt magyar hadtörténelme.

Ez az írás az 1. hegyidandárról kíván szólni, a levéltári adatok, a különböző könyvészeti anyagok és a birtokomban levő korabeli napló alapján.

Az 1. hegyidandár megalakulása és élete 1944 tavaszáig

Magyarországnak a hegyiharc körülményeinek megfelelő szervezésű és felszerelésű alakulatai 1939-ig nem voltak. A Kárpátalja visszacsatolása után merült fel az igény arra, hogy a magas hegyek között vívandó harcban is alkalmazható, speciális csapataink is legyenek.

A magyar honvédség hadrendjébe 1939 őszén került az 1. hegyidandár három hegyivadász zászlóaljjal és néhány dandárközvetlen alegységgel.

A HM 39.000/el. n. 1./a-1939 szám alatt megjelent hadrendi táblázat szerint az 1. hegyidandár-parancsnokság állomáshelyéül a Latorca folyó melletti *Szolyvát* jelölték ki. Az 1. hegyizászlóalj az Ung folyó völgyében levő *Perecsenyben*, a 2. a dandárparancsnokság székhelyén, *Szolyván*, a 3. pedig a Felső-Tisza völgyében levő *Rahón* került elhelyezésre. A dandárközvetlen alegységek — egy páncéltörő század, egy motorkerékpáros szakasz, egy páncélgépkocsi-szakasz, egy lovasszázad, egy híradószázad, valamint a szűk dandárvonat — a *Munkácson* levő laktanyákban kaptak helyet.

A hegyi csapatok alakulásáról a Magyarország hadtörténete 2. kötetének 297. oldalán a következők olvashatók: „A VIII. hadtest megalakítása után hozták

létre a hegyidandárokat, három zászlóaljjal és zászlóaljanként egy-egy hegyi-ágyús üteggel". (Csak egy dandár létesült 1939-ben. — M. L.) „Ezek fegyverzete meghaladta a gyalogságét. A hegyivadász-század 16 golyószórával (a gyalogos nyolc) és három nehézgéppuskával rendelkezett, géppuskás századainak 12 géppuskája (a gyalogságnak kilenc) volt.”

Az 1. hegyidandárt a Románia elleni mozgósítás és felvonulás közvetlenül nem érintette. Ám megállapítható, hogy az *Észak-Erdélybe történő bevonulás után* végrehajtott szervezési változások — miként azt a HM 40.400/el. n. 1./a.-1940 szám alatt elkészült hadrend is bizonyítja — az 1. hegyidandárra is kiterjedtek. A változások a következőkben foglalhatók össze:

- a dandárparancsnokság Szolyváról *Máramarosszigetre* települt;
- felállításra került *Nagybányán* egy új (a 4.) hegyizászlóalj;
- megalakították *Máramarosszigeten* a hegyi tüzérsztály-parancsnokságot, amely megkapta a zászlóaljknál levő hegyi ütegeket;
- Munkácsról *Máramarosszigetre* költözött a hegyi híradószázad, a hegyi utászszázad és a dandárvonat;
- Munkácsról *Nagybányára* költözött a hegyi lovaszszázad, a motorkerékpáros- és páncélgépkocsi-szakasz.

Első alkalommal az 1941. június 22-ét követő napokban (a pontos időpontot eddig nem sikerült feltárni) *mozgósították az 1. hegyidandárt*, amikor a magyar vezérkar a Szovjetunió elleni háborúban való részvétel céljából megalakította az ún. Kárpát-csoportot, amelybe a gyorshadtesten kívül besorolta az 1. hegyidandárt és a 8. határvadászdandárt.

A felvonulás során, az időveszteség elkerülése érdekében, az 1. és a 2. hegyizászlóaljat alárendelték a 8. határvadászdandár parancsnokának, helyettük az 1. hegyidandár parancsnoka két határvadász-zászlóaljat kapott.

Az 1. hegyidandár parancsnoka (Felkl Jenő vezérőrnagy) 1941. július 1-jén 7 órákkor indította meg csapatait a Tatár-hágón át Mikulicsin irányába. A lerombolt műtárgyak miatt a dandár fő feladata azonban nem a visszavonuló szovjet csapatok üldözése, hanem a műtárgyak helyreállítása, majd a Dnyeszteren túlra előretört gyorshadtest utánszállítási útvonalának biztosítása lett. A dandár csapattai 1941 decemberében tértek vissza békehelyőrségeikbe, anélkül, hogy valamilyen harci tapasztalatot is gyűjtöttek volna.

A hegyi csapatok „béke”-életéről ezideig nem kerültek elő érdemleges levéltári anyagok. Ezért itt, saját naplóimra támaszkodva, személyes emlékeimre utalok. Az első benyomásokat a hegyiekről akkor szereztem, amikor 1943 januárjában magashegyi síkiképzésen vettem részt a Ludovika Akadémia hallgatóinak egy csoportjával Tiszaborkút mellett a 3. hegyi zászlóalj sítérépén. Később pedig, amikor a végzős hallgatókkal 1943 nyarán „harcászati út” keretében végigutaztuk az Ung, a Latorca és a Tisza folyók völgyét, az Uzsoki-, a Vereckei- és a Tatár-hágóig, végképp kialakult bennem az a vágy, hogy a hegyi csapatokhoz kerüljek.

Bár tanulmányi eredményeim (rangszámom) alapján akár budapesti beosztást is kérhettem volna, én a kárpátaljai Szolyva helyőrségben lévő 2. hegyizászlóaljhoz helyeztettem magam. (Szolyvát „ly”-nal írtuk akkor, ellenében a Magyarország hadtörténete című művel, amely következetesen „j”-vel írja e városka nevét.)

1943. szeptember 19-én jelentkeztem szolgálattételre Szolyván. Akkor szerzem tudomást, hogy a zászlóalj néhány napon belül áttelepül az erdélyi Naszód nevű városkába. Első csapattiszti feladatomul a zászlóalj vasúti szállításának megszervezését és végrehajtását kaptam, amit csak a zászlóalj tiszthelyetteseinek közreműködésével sikerült szabályszerűen megoldanom, mert a tisztkar tagjai a szolyvai ismerőseiktől búcsúzgattak.

A 2. hegyizászlóalj Naszódra költözése szerves része volt az 1. hegyidandár megerősítésére, átcsoportosítására és a IX. hadtestnek történő átalárendelésére, valamint egy újabb — a 2. hegyidandár felállítására irányuló intézkedés végrehajtásának.

A 2. hegyidandár a 8. határvadász dandárból alakult meg, úgy, hogy megkapta az 1. hegyidandártól az Ung folyó völgyében fekvő, Perecseny községben elhelyezkedett 1. hegyizászlóaljat.

Az 1. hegyidandárnál az intézkedések kapcsán 1943 őszén a következők történtek:

— A dandár állományába két újabb hegyizászlóalj került. Az öt hegyizászlóalj mindegyike kapott egy-egy páncéltörő századot. Módosult a dandár elhelyezése. A 2-es zászlóalj *Naszód*, a 3-as *Rahó*, a 4-es *Aknaszlatina* (Nagybányáról átköltözve), a 12-es *Borsa*, és a 33-as *Borgóprund* (3. százada Nagyilva) helyőrségekben kezdte el az új kiképzési évet. Kapott a dandár egy hat löveges légvédelmi üteget, amely *Ungváron* települt. A dandár önálló páncéltörő ütege megszűnt, a zászlóaljak egy-egy páncéltörő ágyús szakaszt kaptak, 2—2 löveggel.

— A parancsnokság Máramarosszigetről *Besztercére* költözött. Ott alakult meg a dandár második ágyús tüzérosztálya is, 3 üteggel.

— A korábbi laktanyáikban maradtak: az 1. hegyi tüzérosztály, az 1. hegyi utászszázad, az 1. hegyi híradószázad és a dandárvonat Máramarosszigeten; az 1. hegyi lovasszázad *Nagybányán*.

Az 1. hegyidandár-parancsnok hadművelleti alárendeltségébe került ebben az új elhelyezési körletben a 62. portyázó osztály (Kisilva) és annak portyázó századai, valamint a Nagyborgón, Nagyilván, Óradnán, Tihucán és Borsán működő erődalakulatok.

A 2. hegyivadász-zászlóaljat Naszódon a megszüntetett román gimnáziumban helyezték el. (Ennek hatására Dél-Erdélyben elvették a magyaroktól a nagyenyedi tanintézetet.) A zászlóaljhoz Kolozsvárról — Gyurich Árpád alezredes személyében — új parancsnok érkezett. Én a 2. század beosztott tisztje lettem. Parancsnokom Borsos Balázs főhadnagy volt, aki 1939-től egyfolytában a zászlóaljnál szolgált és igazi hegyi embernek számított. Tőle a bevonult újoncok kiképzését kaptam feladatul, amelyhez rendelkezésemre állt egy segédlet, amely foglalkozási napokra bontva részletezte a kiképzési anyagot és a követendő oktatási módszereket, a gyalogságra vonatkozóan. A hegyi sajátosságokra azonban nem utalt a segédlet. Ezekre Borsos, illetve a gyakorlati tapasztalatok hívták fel a figyelmemet.

Október közepe táján egyhetes „kis-kihelyezésre” a Radnai-havasokba vonultunk. Festőien szép volt a táj, amely persze nem volt berendezett gyakorlóter. Ám így is minden katonai tevékenység sokszorta nehezebb volt ott, mint a közepesen átszeldelt terepen. Menetelni általában csak egyes oszlopban lehetett. A málhás állatokat hosszabb száron kellett vezetni. Gyakrabban kel-

lett megállni a felszerelés és a málha megigazítására. Rohamozásra szinte egyáltalán nem nyílt mód. Fölfelé, vagy lefelé szökellni a meredek hegyoldalakon alig lehetett. Leginkább csak kúszással volt megközelíthető az „ellenséges” tüzelőállás. Ezen a kihelyezésen érzékelttem először, hogy az akkoriban használt magyar sisakban felfelé löni végkép nem lehet, mert nagyméretű hátsó része felfelé nézéskor előre billentette a „vaskalapot”. A gyalogsági ásóval pedig egyszerűen lehetetlen a köves talajon történő beásás. Az is keserű tapasztalat volt, hogy ilyen hegyekben éjszaka már október végén sem lehet felmelegedni egyetlen pokróc alatt.

1944 januárjában — Borsos főhadnagy tiltakozása ellenére — elvezényeltek az 1. hegyvidandárnak Aknaszlatinán, a 4. hegyivadász-zászlóalj keretében létrehozott „karpaszományos” iskolájára oktatótisztnek. Ez a tartalékos tiszti iskola eltért a szokásostól. Nem csak a sorbehívással bekerült, érettségizett fiatalok részére szerveződött, hanem azoknak az érettségizett tartalékosoknak a részére is, akik valamilyen ok folytán még nem teljesítettek katonai szolgálatot és csak most kerültek behívásra. Az iskola hallgatóinak zöme 35 év körüli volt, akik három hetes újonckiképzés után kerültek a sóbányájáról nevezetes Aknaszlatinára.

A kiképzési terv hat hónapra szólt. A karpaszományosok képzéséhez, vagyis a tartalékos tisztképzés első évfolyamához (a második „évfolyamra” fél év eltelte után került volna sor) nem volt olyan részletesen kidolgozott segédlet, mint az újonckiképzésre. Így a „nagybani” időelosztás alapján magam állítottam össze az egyes napok tananyagát. Szolgálati szabályzatot, gyakorlati szabályzatot (ez volt a raj, a szakasz és század harctevékenységét összefoglaló szabályzat), fegyvertant, tereptant oktattam, síkiképzést tartottam a karpaszományosoknak, de mint az iskola egyetlen beosztott tisztje, még sok minden mással is foglalkoztam. Az iskola parancsnoka (Papp Domonkos százados) nem tartott órákat, inkább csak ellenőrzött.

Az aknaszlatinai helyőrség hadseregszerte hírhedt volt durva légköréről. Az ott állomásozó 4. hegyivadász-zászlóalj parancsnoka, a sánta Balbach László alezredes, közismerten goromba, sőt kegyetlen ember volt. Előszeretettel tartott tisztgyűléseket éjszaka, szombat este vagy vasárnap. Papp százados, mint fiatal házasesember, nehezen viselte el az alezredes „kínzásait”; engem azonban ez nem idegesített túlságosan, mert Aknaszlatinán a laktanyaiakon kívül senkit sem ismertem. Minden figyelmemet a kiképzésre fordítottam.

Különösen sok munkával járt a síkiképzés, mert a karpaszományosok közül csak néhánynak volt megelőzően síléc a lábán. Néhány napos gyakorlás után már egy kihelyezésre is sor került. A kihelyezés színhelyének közelébe vasúti szállítással jutottunk el. Onnan, kétméteres hóban, hósarosok által taposott nyomon, sílécen kellett felkapaszkodnunk a táborhelyül megjelölt tisztásig. Minden felszerelést magunk vittünk, az egyénit és az alegységét egyaránt. A legnehezebbek a fortyogó gulyással teli termoszládák voltak, amelyeket, a közösségi szellemet erősítendő, én magam is vittem. Bevallom, hogy csak a megszegyenüléstől való félelmem miatt nem tettem le már az első méterek után az erőmet meghaladó terhet. A nagy fáradtsággal elért táborhelyen, 20 fokos fagyban, finn típusú jégkunyhókat építettünk. Reggelre azonban azokban is kegyetlenül hideg lett. Csontkeménnyé fagytak a katonakenyerek, de a rajtunk levő köpenyek is.

Nappal a sízést gyakoroltuk, majd a rajvédelem és a rajtámadás tárgyköreit vettük át hóleplekben, síléceken. Ez már vidámabban ment, mert azokban a napokban ragyogóan sütött a nap. Az éjszakák azonban továbbra is kínozóan hidegek voltak. Végül kibírtuk az egyhetes kihelyezés fáradalmait és jó hangulatban búcsúztunk el a táborhelyünk közelében magasodó 1900 méter magas Pop Iván csúctól. A hazatérés vasúton történt. Ettől az időtől kezdve az iskola hallgatóit már hegyivadásznak szólítottam.

Ezzel kapcsolatosan tudni kell, hogy a hegyidandár zászlóaljait 1943-ban tisztelték meg a hegyivadász elnevezéssel. Azt megelőzően csak „hegyieknek” nevezték őket. A rendfokozat nélküli katonákat itt-ott vadászoknak kezdték hívni. A jó humorúak hamarosan a tiszti rendfokozatokat is vadászították: vadnagy, fővadnagy, szarvados, őznagy, alzergedes és zergedes — így hangzott javaslatuk. A tábornoki rendfokozatra tiszteletből nem tért ki a „félhivatalos” javaslat. A katonák egymás között az 1. hegyidandár parancsnokának a vad-disznó címet adományozták.

A hegyivadász-zászlóaljakat a felső vezetés segítette abban, hogy nevük, tekintélyük legyen az egész hadseregben. A zászlóaljak ruházatában is kifejezésre jutott a megkülönböztetés. Ernyős (simléderes) sapkát kaptak, a sapka baloldalát havasi gyopár díszítette. Vasárnap fajdkakastollat lehetett a sapka mellé tűzni. Ez is növelte a hegyivadászok önbecsülését és tekintélyét. Sínadrág és szakszerűen megvasalt hegyi bakancs tartozott az öltözékhez. A tisztek szövetből készült rövid körgallért hordtak.

A hegyivadász-zászlóaljak vegyes nemzetiségűek voltak. Állományukba a magyarokon kívül ruszinok és románok is tartoztak. A nemzetiségi katonák hazulról magukkal hozták a hegyi ismereteket. Kiválóan tudtak tájékozódni és nagyszerűen bírták az emelkedőket. Egy-egy komolyabb kapaszkodónál átvették a Budapestről és a Nyírségből bevonultak hátizsákjait, fegyverzetét, hogy segítsenek rajtuk. Lehet, hogy ez is, de még bizonyára sok más is hozzájárult ahhoz, hogy a jó szellem és az összetartozás érzésének fokát illetően a hegyivadász-zászlóaljaknak nevük, híruk volt.

1944. március 15-én elrendelték az 1. hegyidandár mozgósítását. A tartalékos tiszti iskola azonnali hatállyal feloszlott, mindenki bevonult eredeti beosztásába. Én is búcsút mondtam Aknaszlatinának és visszatértem vonaton Naszódra. Itt már nagy volt a sürgölődés. Tele volt a városka katonákkal. Engem a 40 géppisztolyosból álló felderítő szakasz parancsnokává neveztek ki. Nagyon büszke voltam tüzéros szakaszomra, tudtam, hogy a géppisztoly nagyszerű fegyver.

Már negyedik napja tartott a mozgósítás, amikor hírül vettük, hogy a németek a Tisza vonaláig megszállták az országot. Vérig voltunk sértve. Hangosan és durván szidalmaztuk „fegyverbarátainkat”. Sehogy sem tudtuk megérteni, hogy Horthy kormányzó miért egyezett bele ebbe. Borsos szerint a „Főméltóságú Úr már öreg és erősen befolyásolható”. Beláttam, hogy ebben lehet valami, „mert hiszen hogyan következhetett volna be ez a súlyos megszegyenyítés”?

Mivel Erdélybe nem jöttek be a németek és munkánk is nagyon sok volt, néhány nap elteltével valahogy elterelődött erről a politikai kérdésről a figyelmünk. Ehhez talán az is hozzájárult, hogy ezekben a napokban szállították el a városka zsidó lakosságát. A hír az elszállításról engem a gyakorlótéren ért.

Lóra szálltam és bevágtattam a városba. Egyenesen az elszállítást vezető csendőrszázadoshoz mentem. „A naszódi zsidók igen rendesek, magyar érzelműek, minket jól fogadtak, méltánytalanság őket kitelepíteni” — jelentettem neki. A csendőrtiszt válasza kurta volt. — „Hahnagy úr, maga ehhez nem ért. Erről nem tárgyalunk. Végeztem.” És én megszégyenülten eltávoztam. A korábbi századparancsnokhoz mentem panaszkodni, aki csupán annyit mondott, hogy ezt a kérdést eldöntötték a nagyok, mi itt nem „ugrálhatunk”.

A mozgósítás nyolcadik napján megszemlélte zászlóaljunkat Lóskay Ferenc vezérőrnagy, a dandár parancsnoka. A látottakkal meg volt elégedve, de a szemle után úgy intézkedett, hogy a visszamaradó részleghez a pótkeret parancsnokon kívül is be kell osztani egy hivatásos tisztet, mégpedig a legfiatalabbat. Így maradtam én Naszódon, amikor a zászlóalj a következő napon elvonult a harctérre. „Maradt itthon kettő-három nyomorult...” jutott eszembe az első világháborús katonanóta. Azokban a napokban úgy éreztem, hogy valami borzasztó és jóvátehetetlen mellőzés ért. Néhány nap elteltével azután megbékéltem sorsommal. Ezt elősegítette, hogy újabb tartalékosok vonultak be és belőlük megalakult a 2. hegyivadász pótzászlóalj. A parancsnok a művelt, halkszavú, félkezű Izay János százados lett. Rám az egyik századparancsnokság jutott. A fő figyelmet a kiképzésre fordítottam. A tartalékosok katonai ismereteit igyekeztem felfrissíteni.

*Az 1. hegyidandár harcai a Kárpátokban
1944 áprilisától október 15-ig*

Az Északkeleti-Kárpátokba irányított katonavonatok az 1. hegyidandárhoz tartozó alakulatokat Körösmező és Rahó állomásokig szállították. Onnan gyalogmenetben kellett az 1. magyar hadsereg tervezett támadásával kapcsolatos megindulási körletet elfoglalniuk. (Az 1. magyar hadsereg mozgósításáról, felvonulásáról és erről a támadásról részletesen ír Jolsvay Viktor szolgálaton kívüli vk. ezredes A Magyar Királyi 1. Honvéd Hadsereg története című tanulmányában, amely a dálnoki Veress Lajos vezérezredes kiadásában megjelent Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920—1945) címet viselő könyvben jelent meg.)

Az 1. hegyidandár megindulási körletét a Tatár-hágó északi oldalátó. húzódó Prut nevű folyó völgyében — Vorokta és Mikulicsin települések körzetében — jelölték ki. A hegyivadász-zászlóaljak április 6. és 12. között lépték át a Kárpátoknak azt a gerincét, ahol az országhatár húzódott. Az út eleinte havas, majd a megindult gyors hóolvadás következtében mélyen sáros volt. A békehelyőrségekből a zászlóaljak után küldött síleceket nem lehetett használni.

Ölvedi Ignác Az 1. magyar hadsereg története című könyvében a hadsereg felvonulása végrehajtásának leírása során említést tesz az 1. hegyidandárról. A könyv 73. oldalán olvashatjuk: „A Kárpátok havas, jeges útjain nehezen ment az átkelés. Csak a hegyivadász csapatok birkóztak meg időre a feladatokkal. A 33. hegyivadász-zászlóalj például április 4—5-én érkezett meg Rahóra vasúti szállítással, de alegységeinek egy része már 12-én Gyelatyinnál harcba lépett. A hadsereg alárendeltségébe utalt csapatok közül április 9-re az 1. hegyidandár újabb részei érték el Gyelatyint, a dandár zöme előremozgásban volt

Gyelyatin, Mikulicsin, Vorohita és a Tatár-hágó körzetébe” . . ., 1944. április 16-án az 1. hegyidandárbeliek feladták Gyelyatyint, déli irányba vonultak vissza és ott átmentek védelembe”.

Az 1. hadsereg támadása április 17-én 14 órakor indult meg. Ennek keretében a 2. hegyidandárnak sikerült ugyan újból elfoglalnia Gyelyatyint, de a hozzá csatlakozó 1. hegyidandár előretörése a Prut folyón való átkelés nehézségei és a Kolomeától keletre levő repülőtér elleni támadás során elszenvedett nagy veszteségei miatt április 26-án végképp elakadt.

Ezt követően az 1. hegyidandárt kivonták a német XI. hadtest alárendeltségéből és a magyar VI. hadtest parancsnokának rendelték alá. Farkas Ferenc altábornagy, a hadtest parancsnoka az elért terepszakasztól 8—10 km-re Dny-ra jelölte ki a dandár védelmének szakaszát. A védőszakaszt az előrejutott századok fedező biztosítása mellett kellett a dandárnak elfoglalnia.

A védelem kiépítésére és a védelmi harc megvívására vonatkozóan a VI. hadtestparancsnokság részletes „Emlékeztetőt” adott ki a csapatoknak. Ebben különösen aláhúzta a nehézfegyver-tüzelőállások jó megválasztásának fontosságát és a tűzrendszer gondos megszervezésének a szerepét. Előírta azt is, hogy még a századok is rendelkezzenek tartalékkal a vonalba beékelődött ellenség késedelem nélküli visszavetése érdekében. (Az Emlékeztető tartalmát részletesen ismerteti vitéz Kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes *Harcok a Tatár-hágó körzetében* című írásában, amelyet az Amerikai Magyar Kiadó 1953-ban Kölnben, német nyelven jelentetett meg.)

A támadás és a védelembe való átmenet során elszenvedett veszteségek pótlására az otthon megalakult pótzászlóaljok június elején kaptak parancsot. Zászlóaljanként 200 katonát és öt tisztet kellett felkészíteniök és útbaindítaniok.

A 2. hegyivadász-zászlóaljhoz induló pótlás — az akkori nevén menetszázad — parancsnoka én lettem. Június 10-én indultunk el először Naszódról. A debreceni pályaudvart ért bombatámadás után azonban visszafordultunk. Ez sok bonyodalommal járt, mert már el voltak foglalva a laktanyai helyeink. Furcsa helyzetünk tíz napon át tartott. Akkor hagytuk el végérvényesen Naszódot. A kezdetben rövid vasúti szerelvény útközben egyre hosszabbodott, mivel hozzánk csatolták a többi zászlóalj számára útbaindított pótlást is. Mivel én voltam a szerelvényen az egyetlen hivatásos tiszt, az egész szállítmány parancsnoka is én lettem. A csapi állomáson szereztünk tudomást arról, hogy az amerikaiak és az angolok partra szálltak Normandiában. Egy német vonat erősen italos utasai arról biztosítottak bennünket, hogy most már gyorsan szétverik az ellenséget.

Az országhatárt Lavocsnénál léptük át, majd Lvov (akkori nevén Lemberg), Sztaniszlau, Gyelyatin, Mikulicsin volt az útvonalunk. Mikulicsinben kiraktunk és innen már gyalogmenetben vezettem a menetzászlóaljat Berezov-Nizni-ig, ahol a dandár 1/c osztálya (hadtápvezetési pontja) volt. A község szélén szépen gondozott magyar katonatemetőt találtunk. Egyforma sírok, fakeresztek, mindegyiken egy-egy sisak. Rossz érzés fogott el a sok sír láttán. Lehetett ott vagy 60—80 is.

— Mi is ide kerülünk? — kérdezték itt is, ott is.

— Ha lesz lehetőség a hátraszállításra — válaszolt egy tartalékos tisztes, aki már járt a harctéren.

Nem szóltam rá a kommentátorra, mert ilyesvalami bennem is megfogalmazódott.

A község túlsó szélén elterülő réten a dandár szállásmestere (mai értelemben a parancsnok hadtáphelyettese) üdvözölt bennünket, majd közölte, hogy néhány harctér tapaszlatokkal rendelkező oktatók keze alatt tökéletesíteni fogjuk katonai ismereteinket a közelben levő kiképző táborban. Ezt én eleinte magamra nézve indokolatlannak tartottam, mert úgy véltem, hogy korszerű kiképzést kaptam a Ludovikán, de később meggyőződtem a felkészítés és a harctéri körülmények fokozatos megismertetésének hasznosságáról. E vélemény kialakulását az is segítette, hogy huszonötmagammal elküldtek 10 napos tanfolyamra a 7. német páncélos hadosztályhoz. Ott jól berendezett gyakorlótéren sajátítottuk el az akkor egészen modern kézi páncéltörő fegyverek a „Panzer-Faust” (páncéloköl) és a „Panzerschreck” (páncélrém) kezelését. Mindkettő tökéletes fegyvernek tűnt technikailag, de sikeres alkalmazásuk vasidegzetű katonákat feltételezett, mivel 50 méteren belül voltak csak hatásosak. A németek a fegyverek kezelésének megtanításán kívül gyakoroltatták velünk a gyalogság és a páncélosok együttműködésének bevált módszereit is.

A tanfolyam végeztével végre megkaptuk beosztásunkat. Én az akkor dandártartalékban levő 2. hegyivadász-zászlóalj 2. századának parancsnoka lettem. Az eredeti parancsnok, Borsos főhadnagy — aki Naszódon is felettesem volt —, tifuszgyanúval kórházba vonult. A zászlóalj parancsnoka: Gyurich Árpád alezredes barátsággal üdvözölt, csakúgy mint a zászlóalj többi tisztje, akik több mint három hónapja voltak már kint a fronton. Mindenki az otthoni helyzet és a naszódi ismerősök felől érdeklődött.

Századom akkor a második lépcsőben, az elől védő századok mögött 3—400 méterre húzódó dombvonulaton építette ki állásait. Először ezeket jártam végig, majd a szárnyak biztosítását ellenőriztem. Ellátogattam a lovak, a szekerek és a konyha hátrább elhelyezkedő körletébe is. (A századnak 67 hegyi mállás lova volt.) A század katonái közül többeket ismertem még Naszódról.

Ezekben a napokban az első vonal helyzete rendkívül csendes volt. Alig akadt valami harchoz hasonló tevékenység. Nappal csak néha szólalt meg egy-egy golyószóró. Éjszaka néhány világító rakéta röppent fel, az is csak ritkán. A különleges nyugalomból egyesek arra következtettek, hogy bizonyára valamilyen fegyverszüneti tárgyalások vették kezdetüket. Erről beszéltek szélében hosszában. A katonák arca ragyogott, mint akik valamiféle titok ismerői. „Én viszont sajnálnám, ha még a tűzkeresztségen sem esnék át” — írtam a naplóm-ba. Magyarázatul pedig ezt: „egy hivatásos tisztnek mégis csak tudni kellene, hogy milyen is a háború a maga valóságában”.

Június 22-én valami mégis történt. Századommal átvezényeltek az ún. Kövessy-csoporthoz, amely Jablonov községgel szemben védett. A Dubowy magaslaton tartalékként helyezkedtünk el. A következő napon végigjártam a 33-as hegyivadász-zászlóalj első vonalát. Ízelgettem a harcteret. Az egyik géppuska tüzelőállásában megláttak a túlsó oldalról és egy rövid sorozat fűrődött közel a fejemhez az agyag mellvédbe.

1944. július második felében nagyerejű támadás érte az 1. magyar hadsereg balszárnyán elhelyezkedő VII. hadtest csapatait. A magyar hadosztályok dél, illetve délnyugat irányába, azaz a Kárpátokba igyekeztek visszavonulni. A visz-

szavonulás menekülésszerűvé vált és egészen Gyelatyinig folytatódott. „Onnan — olvashatjuk a Magyarország hadtörténete 2. kötetének 387. oldalán — a 27. könnyű hadosztály, az 1. hegyidandár, a 24. és a 25. gyaloghadosztály, valamint a 18. tartalékhadosztály július 26—27-én visszahúzódott a Hunyadi-állásba, a 2. hegyidandár pedig Mikulicsinban foglalt állást, hogy védje a Tár-hágóhoz vezető egyetlen útvonalat.”

A visszavonulás alatt elfoglalt ún. felvételi állásban estem át a tűzkereszt-ségen. Olyan támpontot kellett egy félnapon át védenünk, amelyet szüntelenül lőtt és két ízben is igyekezett birtokba venni a visszavonuló zászlóaljtag szovjet osztag. A rohamok visszaveréséért, az esti órákig való kitartásunkért és az azt követő sikeres visszatérésért elismerést kaptunk Gyurich Árpád alezredestől. Ezt komoly dolognak tartottuk, mert a 45 év körüli, tapasztalt parancsnok részt vett már az első világháborúban is és a zászlóalj tisztjeinek körében szaktekintélynek örvendett.

Az 1. hegyidandár új védőállása már magas hegyekre támaszkodott. A mi zászlóaljunk a visszavonulás fedezésével kapcsolatos feladatok sikeres teljesítése után tartalékba került. Alig telt el azonban két nap, máris harci feladatot kapott a tartalék. „Verd vissza századoddal a 12-esek védőállásába a Rotundul magaslaton beékelődött ellenséget. Már itt is van Kovács alezredes egy tisztje, aki a megindulási terepszakaszra elvezet” — igazított el déltájban zászlóaljparancsnokom és azzal útnak is indított. Elérve a támadás megindításához alkalmas körletet, jelentkezett nálam egy tüzérszászlós és azt kérdezte, a támadás alatt hová lőjön a rendelkezésemre bocsátott négy hegyi ágyú. Először nem tudtam, mit válaszoljak, de azután, amikor elgondoltam, hogy századommal hogyan is lehet elfoglalni a kisebb facsoportokkal borított hegyet, már tudtam, hová kell lőniük.

A feladatot, a tüzérségi tűzcsapásokkal támogatva, jól sikerült teljesítenünk. Két foglyot is ejtettünk. Már sötét volt, amikor Kovács alezredes a Rotundulról a délelőtt folyamán megfutott század parancsnokával feljött hozzám a tetőre és megköszönte a segítséget. Hajnalban indultunk vissza a saját zászlóaljunkhoz, hogy ott kipihenjük magunkat. A pihenő csak estig tartott.

„Holnap hajnalban el kell foglalni a Dzemir 1026-os magaslatot” — így szólt az újabb parancs és arra az én századomat jelölte ki Gyurich alezredes. Megerősítésül négy géppuskát és azt az ígéretet kaptam, hogy — szükség szerint — támogatni fogja a támadást a zászlóalj nehézfegyver századának további 8 géppuskája és egyetlen működőképes aknavetője. Készenlétben lesz az esetleges beavatkozásra a zászlóalj-felderítőszakasz is.

Öt kilométerre volt tőlünk a nagyrészt füves, kisebb erdőparcellákkal borított Dzemir nevű, 1026 méter magas, kettős kúp. Távolról olyan volt, mint egy kétpúpú teve. Nekünk a nyak felől kell majd megrohmozni a púpokat.

Éjfél után két óraker indultunk el. Az esti órákban kitört vihar akkorra már elcsendesült, de nagyon sárosra tette a szekérutat. A koromsötét éjszakában a katonák egymás köpenyszíját fogták, hogy el ne szakadjon az oszlop. Amikor megvirradt, ennek ellenére hiányzott Kassa hadapródörmester szakasza. Hogyan is fordulhatott elő, pedig Kassa tapasztalt szakaszparancsnok és már április óta kint volt a harctéren? Sűrű köd ereszkedett le. A Dzemir teljesen elrejtőzött előlünk. Végképp nem lehetett megállapítani, hogy van-e ott valamiféle erő. Úgy kell tehát felkapaszkodni rá, hogy ne érjen meglepetés. Ha Kas-

sa itt lenne, kétoldalról közelíthetnénk meg a csúcst, így csak balról fogom megkerülni egy szakasz erővel — mégpedig Bakos zászlós szakaszával — én pedig a géppuskákkal szemből fogom biztosan ia feljutást, ha egyáltalán lehet majd látni valamit. A Mátis-szakaszt tartalékban hagytam a hegy Rotundul felé eső oldalán húzódó szekérút mentén, védve ezzel a jobb oldalamat.

A balra kiküldött osztagnak fél hatkor kellett volna felérnie a felénk eső kúpra. Elérkezett ez az idő, de a megbeszélte zöld rakéták csak nem röppentek fel. Már háromnegyed hat, hat, negyed hét és még mindig nem történt semmi. Nem bírtam tovább a várakozást, ezért elhatároztam, hogy kis törzsemmel, a géppuskákkal és a tartalékszakasz egyik rajával magam vágok neki az emelkedőnek.

Óvatosan lopakodtunk előre a magas, harmatos fűben. Ritkább lett a köd, időnként láthatóvá vált a Dzemir. A védők is megláttak bennünket. Tüzelni kezdtek. Fedeztük magunkat. Néhány percre földhöz szegezett engem is egy golyószóró tüze, közvetlenül mellettem lapultak az egyik megerősítésül kapott géppuskás raj katonái. Engem figyeltek. Elszégyelltem magam, hogy úgy lapulok, mint egy béka. Erőt vettem magamon, felemeltem a fejem és tűzparancsot adtam a géppuskának arra, hogy rövid sorozatokkal lője a facsoport tövével levő állásokat. Az izgatott irányzó rövid sorozatok helyett egyszerre kilőtt egy egész hevedert.

Amikor végre elhallgatott a géppuska, „Hajrát” kiáltottam és pisztolyt rántva felugrottam. Kis csoportom minden tagja követett, a négy géppuska újból tüzelni kezdett. Erre tőlünk balra is felhangzott a „Hajrá” kiáltás. Hatott a személyes példa. Elöttem senki sem volt. Pillanatok alatt fenn voltunk a kúpon. Egy lövészgödörben két hősi halált halt szovjet katona feküdt golyószórók mellett. Gondolkodásra azonban nem volt idő, mert Bakos zászlós szakaszával már futottunk tovább a nyergen keresztül az előkúp felé. A négy, magát megadó ukrán katonának éppen csak intettünk. Lihegve, teljesen átizzadva értük el a másik kúpot, de onnan már nem tüzeltek ránk. Csak Kassa hadapródőrmester eltévedt szakaszának emberei ijesztettek meg bennünket, akik isten tudja hogyan kerültek az előkúp oldalába. A lövések zaja jelezte nekik az irányt, úgy találtak ránk — jelentette Kassa.

Amint tehettem visszatértem a holttestekhez. Ezt megelőzően nem gondoltam arra, hogy valakinek is a halálát fogom okozni, még ha közvetetten is. Elhatároztam, hogy illő temetést rendezek a hősi halottaknak. Ott ásattam meg a sírt, ahol rájuk találtunk. A harcelőrsben levők és az őrszemek kivételével összehívtam a század tagjait a sír köré. Néhány szót szoltam arról, hogy a hazáért harcolni milyen nagy dolog. Ez a két szovjet katona is a hazájáért halt hősi halált. Az egyik szakasszal dísztüzet is lövettem tiszteletükre. A fakesztekre cirill betűkkel írtam fel a katonakönyvből megtudott adatokat.

A Rotundul és a Dzemir magaslatok elleni támadás megszervezéséért és végrehajtásáért Gyurich alezredes tolmácsolta a dandárparancsnok elismerését. Bakos zászlóst és néhány katonát kitüntetésre terjesztettem fel.

A sikeres támadások után védelemre rendelkezünk be a Dzemir magaslaton. Kitűnő helyen voltunk. Elöttünk mély völgy terült el. Közvetlenül nem voltunk harcérinthezésben a szovjet csapatokkal. Az ő állásaik a völgy túlsó oldalán, tőlünk 3—4 km-re húzódtak.

„A Hunyadi-állásba visszavonult magyar csapatokra súlyos nyomás nehezedett. Tíz napon át az állás összes magaslata heves támadások célpontja volt, a szovjet erők a Tatár-hágó eléréséért küzdöttek” — olvasható, jól jellemezve az akkori helyzetet, Dombrády Lóránd—Tóth Sándor A Magyar Királyi Honvédség 1919—1945 című könyve 333. oldalán.

Általánosan fogalmazva egy hadseregpáncs is megemlékezik a Hunyadi-állás egyes elvesztett támpontjainak a visszafoglalásáról. Ölvedi Ignác Az 1. magyar hadsereg története 1944. január 6-tól október 17-ig című könyvében a hadseregpáncsból a következő mondatot idézi: „Augusztus 10-ig a csapatok visszafoglalták a július 30-a óta elvesztett támpontokat, s ezzel a Hunyadi-állás ismét a VI. hadtest birtokába jutott”. (116. o.)

Itt szükséges megemlíteni azt, hogy július 27-én különösen erős támadást vert vissza az 1. hegyidandárral együttműködve a bal szomszéd 25. gyaloghadosztály a Rokieta átjáró körzetében, amelynek elvesztése a szovjet csapatoknak a Prut folyó völgyébe és a Tatár-hágó északi kijáratához való kijutását tette volna lehetővé.

Augusztus elején, amikor nyugalom volt már a mi frontszakaszukon, a bal szárnyunkhoz csatlakozó 25. gyaloghadosztály katonáit a Dunántúlról beérkezett 10. hadosztályosok váltották fel. A csatlakozó század parancsnoka többször is járt nálam, hogy a csatlakozási kérdéseket és a közöttünk levő hézag lezárásának részleteit megbeszéljük. Találkozásaink alkalmával szomszédom felajánlotta, hogy két szép magyar sikvidéki lovat adna egy kis hegyi málhás loért, mert a dunántúli lovak itt neki nem felelnek meg. Létre is jött egy 4:2 arányú csere, amit a két század-szolgálatvezető bonyolított le.

Augusztus 24-én fontos hír jutott el hozzánk. A zászlóaljparancsnokság a századparancsnokoknak telefonon tudomására hozta, hogy a románok kiléptek a háborúból. Nagy lett az izgalom. Sejtettük, hogy ez ránk nézve sem marad hatástalan és éreztük, hogy a mi életünkben is hamarosan jelentős változások fognak bekövetkezni. A legénység, de még a tisztek is, az országhatárra való visszavonulás szükségességét hangoztatták. Volt, akiben felmerült, hogy most visszaszerezhetnénk Dél-Erdélyt. Ez a gondolat is tetszett sokaknak.

Szeptember 9-én érkezett meg a visszavonulási parancs. A Prut folyó völgyébe kellett hátramennünk, ahonnan már látszott a Hoverla 2056 méter magas gránittömbje, az akkori államhatár egyik uralgó magaslati pontja. Zászlóaljunk 1. és 3. százada, a 33. hegyivadász-zászlóalj megerősítendő a Zabie-i völgy lezárására kapott parancsot.

Az én századom téli szállások építéséhez kezdett. A közeli fatelepről kisvasút szállította a házak építéséhez szükséges fát. A következő napokban kopácsolás és nótaszó töltötte be a kies fekvésű völgyet. A jó hangulatú munkának néhány nap múlva azonban vége szakadt. Fel kellett készülni az indulásra. Megtudtuk, hogy az előttünk emelkedő 1586 méter magas Kosztrica csúcsot és a Maris-gerincvonalat, ahol a 3. hegyivadász-zászlóalj véd, támadják a szovjet csapatok. A testvérzászlóalj megsegítésére már bevetették a dandár kiképző-zászlóalját, az ún. rohamzászlóalj. Feszülten vártuk az első vonalból érkező híreket. Ezek azonban nem voltak biztatóak, sőt hamarosan bennünket is felrendeltek a Kosztricára. Az ottani erők parancsnokává Gyurich alezredest neveztek ki.

Mialatt kapaszkodtunk felfelé a nehéz, meredek hegyi úton, sok sebesültet hoztak velünk szemben és egyre erősödött a harci zaj. Kassa hadapródörmmesterrel a század élén mentünk. Arról beszélgettünk, hogy vajon végrehajtható lesz-e a dandárparancsnokságnak az a parancsa, hogy karácsonyig a zászlóaljkat minden tisztje és hadapródja legalább három hét szabadságot töltsön otthon. Kassa szeptember végén indulna, és novemberben kerülnék sorra.

Felérve a havasi legelő szegélyéhez láttuk, hogy az előttünk kb. 4—500 méterre emelkedő, üdezöld gypszyenyeggel borított kúpról éppen visszafelé húzódnak sajátjaink, majd nagy csoport szovjet katona tűnik fel nyomukban. Egy ismeretlen magyar főhadnagy századával ellenlökésre indult, de néhány lépés megtétele után megtántorodott, majd hanyatt esett: haslövét kapott. Már haldoklott, amikor az egészségügyiek hordágyra rakták és megindultak vele a völgy felé. Am nem sokáig figyelhettem a hordágyon fekvő főhadnagyot, mert egy szakaszomat Gyurich alezredes a 3-as hegyiek megerősítésére előre rendelte és arra kellett intézkednem.

Közben beesteledett. Hideg, fagypont körüli hőmérsékletű, csillagos éjszaka köszöntött ránk. Hajnali 4 órakor századom megmaradt részlegével engem is bevetettek. A 3. zászlóalj jobbszárnyán kb. 300 métert haladtunk előre, amikor a váratlanul erős tűz a jól belátható havasi legelőn földhöz lapított mindenkit. Beástuk magunkat, de ennek ellenére sokakat találtak el a Kosztrica tetejéről tüzelő szovjetek. A nap folyamán négy halottunk és tizenhárom sebesültünk lett.

Sötétedés után egy-egy üres lövészgödörbe vonszoltuk az élettelen testeket. Ez lett a sirjuk. A betemetett gödrök tetejébe sapkát tettünk. S, hogy azt ne vigye el majd az őszi szél, szuronnyal a hanthoz rögzítettük. (A hegyivadászok — büszkeségből — soha nem tették fel a sisakot, így nem is kerülhetett a sirra sem.) Tisztességes temetésre, emlékbeszédre, dísztüzre az adott helyzetben nem is gondolhattunk. Pedig megérdemelte volna minden elesett katonám az ilyen végtisztességet.

Kassa hadapródörmmestert és Mátis zászlóst is hordágyon vitték el. (Lehet, hogy ők hazakerültek szeptember végére, mert sebesülésük nem volt életveszélyes.) Ott búcsúztam el a ruszin nemzetiségű Zsába tizedestől és az angyalföldi vagány Suhajda honvédtől a két legtapasztaltabb hegyikatonától is. Egyikük láb, — másikuk csípőlövét kapott. Kilenc sebesült saját lábán jutott el a segélyhelyig, ők aknazsilánkoktól sérültek.

Először éreztem a háború folyamán teljes kiszolgáltatottságot, céltalanságot. Katonáimnak sem tudtam a korábbiakhoz hasonló határozottsággal parancsokat osztogatni. Nem volt lelkiem a további előrenyomulás erőltetéséhez. Ezt egyébként egyetértő arckifejezéssel fogadták.

Másnap hajnalban a tőlünk balra kb. 3 kilométerre húzódó völgyben dörögni kezdtek az ágyúk. Dél tájban a szovjet tüzérség szinte már a hátunk mögött szólt.

Szeptember 20-án este kaptuk meg a visszavonulási parancsot.

A visszavonulást a sokszor gyakorolt és eddig mindig bevált módszerrel hajtottuk végre. A Hoverla irányában ereszkedtünk le a lejtőről. A völgybe érve egy faházikóban találtam a zászlóaljparancsnokot. Több napos szakállal az állán, idegesen és elkeseredetten tájékoztatott a többi századot ért súlyos veszteségről és arról, hogy feladatuk kaptuk a Hoverla irányában húzódó völgy lezárását.

Már elhelyezkedtünk az új védelmi „terepszakaszon”, amikor a 2. hegyidandár egyik zászlóalja (szám szerint az 1-es, melynek parancsnoka, Móricz őrnagy volt) jött előre a védőkörlet gerincét képező kocsúton azzal, hogy lehetővé tegye a mi zászlóaljunk visszavonását.

Másnap elrendelték visszavonulásunkat az országhatárra. Ez mindannyiunkat felvillanyozott. Bármennyire is nehéz volt a Hoverla meredeken emelkedő tömbjének megmászása, vidáman, énekelve léptük át szeptember 24-én reggel 10 órakkor az államhatárt. Úgy éreztük, ha megfogyatkozva is, de harcra képesen térünk vissza a Tatár-hágói hídfőből, ahol kemény küzdelemben volt részünk.

Az ország területén először a határ mentén húzódó ún. Szent László-vonal egy részének védelmére kaptunk feladatot. (E mögött volt az Árpád-vonal.)

Az itt kiépített védelem a nekünk kijelölt szakaszon műszakilag elég jó volt, de élhető alig volt az első vonalban. A két kilométerre elnyúló védőkörletünkben egyedül voltam a 60 katonámmal. A hézagokban csak a határőrök járőröztek. Két nap múlva parancsot kaptunk arra, hogy vonuljunk be Havasaljra községbe. A védőállást csodálkozásunkra senki sem vette át tőlünk. A határon csak egy határportyázó őrs maradt. A völgyekben levő hidakat az utászok robbantáshoz készítették elő.

Havasalján már sorakozva várt ránk a zászlóalj többi alegysége. Sötétedett, amikor hozzájuk csatlakoztunk és megindultunk. Meredek szerpentinben, sűrűsödő ködben, fagypon alatti hőmérsékleten emelkedtünk fölfelé. Rajtunk kívül sok más alakulatot is erre az útra irányítottak, ezért nagy volt a torlódás. A vaksötétben 1-1 kényszermegállás után mindig akadtak, akik elmaradtak, elaludtak az út mellett. Nehéz volt fenntartani a rendet, együtt tartani a századot. Teljes felszereléssel nagyon fárasztó volt a másfélezer méternél magasabb útszakasz leküzdése. Éreztük, hogy ritkább a levegő, gyorsabban vert a szívünk.

Az egész éjszaka tartó menet után másnap reggel a Hoverla Tisza-gátjának páratlan szépségét szinte alig tudtuk értékelni. Pedig csodálatos volt az élénk táruló kép. A nap a még homályban levő Hoverla vörösös-barnás sziklafala mögül éppen akkor tűnt fel. Előttünk eleinte enyhén, majd meredekebben lejtő harmatos gyepszőnyeggel, lejjebb alacsony bokrokkal, később fenyőfákkal borított hegyhát húzódott. Mélyen a völgyben, átlátszó párafátyollal fedve, meg-megcsillant a sötét erdőkkel övezett víztároló. A partján felépített épületek, de maguk az erdőművi berendezések is, játékkockáknak tűntek a szerpentin legmagasabb pontjáról.

Délután 3 órakor érkeztünk Tiszabogdányba. Reméltük, hogy megfelelő szállásunk lesz, de csalódtunk, mert a katonákkal tömött községben szabad férőhely már nem volt. A polgári lakosságot a katonák kiszorították házaikból. Egy útkarbantartó század könyörült meg rajtunk végül, megfizetve a maga körletét velünk.

Tiszabogdányban egy napot pihentünk. Ott tudtuk meg, hogy az 1. hegyidandárt kivonták az első vonalból és az 1. hadsereg tartalékeként átcsoportosításra kerül a Latorca és az Ung folyók völgyébe.

Három napos gyalogmenet, majd vasúti szállítás következett. Éppen az indulásra vártunk egy Máramarosziget közelében levő kis falu vasútállomásán, amikor visszatért zászlóaljunkhoz a már hónapokkal ezelőtt kórházba került

Borsos főhadnagy. Újból ő lett a 2. század parancsnoka. Engem a felderítőszakasz parancsnokává neveztek ki. Sajnáltam otthagyni a századparancsnoki posztot, de beláttam, hogy Borsosnak nagyobb jussa van hozzá. Azzal bíztattam magam, hogy a tűzerős felderítőszakasz élén állni sem utolsó dolog.

A vasúti szállítás után néhány napot az Ungvártól északra fekvő Nevicke-váralján töltöttünk. Furcsának tűnt, hogy itt már németek is voltak. A júliusi tanfolyam óta nem láttunk németeket. Össze is különböztünk velük rögtön. A beszállásolásra számításba vehető jobb házakat mind maguknak akarták fenn tartani.

Napjaink itt főleg a lezajlott harcselekmények értékelésének jegyében teltek. Ehhez jelentős segítséget adott a dandárparancsnokság által összeállított és nekünk is megküldött írásos anyag, amely részletesen ismertette az 1. hegydandár tevékenységét a határ tavaszi átlépésétől a hadseregterületébe kerülésig. A közel fél éves időszak eseményeit összefoglaló és értékelő okmány nem szűkölködött szép jelzőkben és dicséző megjegyzésekben. Jó érzéssel olvastuk, hisz zászlóaljunkról is több elismerő kitétel volt benne. (Ezt az írásos anyagot a Levéltárban ez ideig nem sikerült fellelni. Elvi részére azonban emlékeztetnek azok a gondolatok, amelyek a VI. hadtest parancsnokának [Farkas altábornagynak] az ezeréves határok megvédésére vonatkozó Felhívásában és az 1944. augusztus 11-én kiadott parancsában is helyet kaptak. (Ismerteti e két okmány tartalmát az egykori parancsnok Harcok a Tatár-hágó körzetében című írásában.)

Az Ung völgyében töltött pihenők idején az erdélyi harcok eseményeiről mind több nyugtalanító hír érkezett hozzánk. Nyilvánvalóvá vált, hogy a Dél-Erdély ellen indított német-magyar támadás elakadt, sőt menekülésszerű visszavonulássá változott. Ezzel kapcsolatosan több kérdést tettünk fel zászlóaljparancsnokunknak, de ő sem tudott válaszolni.

Október 9-én parancsot kapott zászlóaljunk, hogy meneteljen Ungváron keresztül Csapra, majd Záhonyon át Tiszabezdédre, ott szemrevételezzen védőállást és legyen kész annak elfoglalására egy Nyíregyháza felől Csap felé irányuló szovjet előretörés esetén.

Október 10-én délután mentünk át a záhonyi Tisza-hídon. Kissé elfogódottan néztük a sík vidéket. Hegyhez szokott szemünknek idegen volt ez a táj. Hogyan szervezhető itt meg a védelem? Milyen támpontok építhetők ki? A tűzrendszer hogyan alakítható? Ilyen és hasonló kérdések merültek fel bennünk.

A nap már lenyugodott, amikor Tiszabezdéd főterén megálltunk. A község lakossága összefutott, körbevették a katonákat. Az asszonyok fiaikat keresték köztünk, s mikor nem találták, kérték a tiszteket, szállásoljanak be hozzájuk katonákat, hogy legalább így emlékezhessenek gyermekükre. A községben az élet még nyugodt volt. Folyt az almaszüret. A házak udvarán nagy prizmák magasodtak finom Jonathán almából. Ebben az évben nem volt hová elszállítani az értékes gyümölcsöt, bennünket kínáltak vele a bezdédieik.

Négy napon át szerveztük a védelmet a kapott parancs szerint. Október 15-én, vasárnap, ragyogó napsütésre ébredtünk. Délelőtt, amikor az ünneplőbe öltözött falusiak kijöttek a templomból, a zászlóaljparancsnokságra hívtak.

Az irodává átalakított iskolateremben Gyurich alezredes közölte az egybeült tisztekkal a rádióban hallott szenzációs hírt a fegyverszünetről.

— Éljen a béke! — tört ki önkéntelenül néhányunkból, majd arról kezdtünk beszélni, hogy túlértük a háborút és ez a legnagyobb boldogság.

— Várjunk csak ezzel a lelkesedéssel! — csendesítette le a hangos tiszteket Borsos. — Le kell tennünk a fegyvert, de azt, hogy hogyan, még nem tudjuk. No meg azt is a jövő fogja eldönteni, hogy milyen magatartást fognak tanúsítani a németek.

Borsos nagyon fontos problémára mutatott rá: nem volt szabályozva a „hogyan”. Enélkül pedig aligha lehet ilyen bonyolult feladatot jól megoldani. A hadsereg erejének éppen a módszer ismerete az egyik forrása, s most éppen ez hiányzik.

Ennek megállapításánál tartottunk, amikor megszólalt a telefon. A parancsnokot kérték a készülékhez. Lócsey vezérkari százados, a dandárparancsnokság hadműveleti osztályának vezetője arra adott parancsot, hogy a Lónya és Benk község körzetében levő tiszai kompokon ne engedjük át a visszavonuló német osztagokat.

— No lám, mégiscsak sor kerül a tennivalók megszabására — nyugtázta a helyzetet Gyurich, majd a kapott feladat teljesítésével megbízott engem, illetve a felderítő szakaszt. Én erre elbúcsúztam a tisztgyűléstől és máris rohantam az embereimhez.

Havasi hadnagy, az 1. század parancsnoka utánam kiáltott.

— Remélem, nem fogtok lőni szövetségeseinkre?

Erre már nem válaszolhattam, mert a katonák gyors összeszedése volt a fő feladat. Talán 20 perc sem telt el, amikor a lovak megrántották a szekereket, megindultunk a 10—12 km-re levő kompok felé. Hat szekéren 6—6 felderítő. Énekelve tettük meg az utat. Örültünk a bejelentett fegyverszünetnek, de a kapott feladat is felvillanyozta szakaszunkat. Azt ugyan sejtettük, hogy a meghatározott Tisza-szakaszon nem fogunk találkozni nagy német kötelékkel, de hogy lesz valamilyen csetepaté, abban biztosak voltunk.

Egy óra sem telt el az indulás óta, amikor a kompokhoz értünk. Áthúztuk őket az innenső oldalra, majd rajokra oszolva elhelyezkedtünk az átkelőhelyek közelében levő házakban.

Aznap, meg a következő három napon, többször is hívták a németek a kompokat, de azok nem mozdultak. Volt szövetségeseink kiabáltak, káromkodtak, egyikük egy géppisztolysorozatot is küldött az egyik kompórház felé, de céljukat nem érték el. Ezzel valamit törlesztettünk a nevickeváráljai sértésből.

Bár a benki református pap rádiója révén már 15-én délután tudomást szereztem a fegyverszüneti parancs hatálytalanításáról és a Szálasi-féle hatalomátvételtől, én hivatalosan arról nem vettem tudomást. A szomszédban levő Mándok község postájáról felhívhattam volna ugyan a zászlóalj, de nem tettem. Feltehetőleg attól féltem, hogy mindazok az álmok, amelyek a háború befejezésének reménye kapcsán szövődtek bennem, hirtelen szertefoszlának.

Három nap elteltével vége szakadt az álmodozásnak. Beállított a zászlóaljparancsnokság lovasküldönce. „Azonnal vonuljon be Csapra. További parancsot ott kap” — ez állt a nekem címzett és Gyurich alezredes által aláírt parancsban.

Az 1. hegyidandár a nyilas hatalomátvételtől 1945. április 1-jéig

Az 1. hegyidandárt hadseregtartalékként érte a nyilas hatalomátvétel. A Vereckei-szoroson át ezt követően meginduló szovjet támadás elhárítására az 1. hegyidandárnak a Latorca-völgyében levő zászlóaljait a 13. gyaloghadosztály megerősítésére használta fel a hadseregparancsnokság. A Tiszabezdéden tartózkodó 2. hegyivadász zászlóaljat is előre parancsolták.

Személyes emlékeim ezekkel az eseményekkel kapcsolatosan:

Október 18-án este hagytuk abba a kompok őrzését és indultunk el Benkéről Csapra. Ott két katona várt. Tőlük megtudtuk, hogy zászlóaljunk zöme már az előző nap elindult Munkács felé, nekünk az üzenik, igyekezzünk utánuk.

Az éjszakai szekerezés után fáradtak voltunk. Pihenőt rendeltem el. A közelben találtunk egy üres pajtát és hamarosan már aludtunk is. Dél tájban indultunk tovább. A zászlóaljat Munkácsváralján értük utol.

Megérkezésünk nem váltott ki a zászlóaljparancsnokságból különös érzelmet. Az volt a benyomásom, hogy ha nem jöttünk volna, talán nem is keresnek. A segédtiszt (Sziksz Tibor főhadnagy) fásultan közölte, hogy mindenkinek le kell tennie az új esküt, ez a feltétele annak, hogy a zsoldjegyzékbe felvegyék. Mivel a zászlóalj tisztjeinél az eskü letétele már megtörtént, tőlem csak egy aláírást kért. Arra a kérdésemre, hogy mit jelent az eskünek a hungarista állameszmével kapcsolatos kitétele, Gyurich alezredes csak a vállát vont meg.

Energikusnak csupán Havasi hadnagy tűnt. „Megmenekültünk a fegyverletétel szegényétől!” — ezzel köszöntött. Ám az ő szavai is elakadtak, amikor még azon az éjszakán századát gépkocsikon előre vitték az első vonalba. A zászlóalj többi része gyalogmenetben tartott ugyanoda. Később a gépkocsik bennünket is felvettek és Szolyván keresztül Aklos községig szállítottak, ahol a 7. magyar gyalogezredhez rendelték bennünket, amelynek arcvonalába több ponton beékelődtek a támadó szovjet osztagok.

A szállító sofőröktől arról értesültünk, hogy az 1. hegyidandárt eredetileg Budapestre tervezték szállítani a Vár védelmére, ezt a tervet azonban időközben „módosították”. Így történt, hogy a főváros helyett Aklos község lett a kiharó körzet.

A következő napon zuhogó esőben „gerincmeneti” támadással helyreállítottuk a 7. ezred eredeti védőállását. A támadást Borsos főhadnagy vezette, mert Gyurich alezredest hirtelen elhelyezték tőlünk.

A 23-án és 24-én hajnalban végrehajtott rohamok után csend lett az erdős hegygerincen. Az eső is elállt. Olyan szép őszi napsütés volt, hogy szinte el is felejtkeztünk arról, milyen körülmények között vagyunk. Estefelé a jó kilátást biztosító gerincvonalról, amelyről a Kárpátok nagy területére lehetett el látni, megdöbbenő kép tárult elénk. A Vereckei-hágó felől jövő út telis-teli volt kivilágított gépjárművekkel. Szinte összefüggő fényfüzért alkottak a gépkocsilámpák. Óriási erő közeledett, amely, ereje tudtában, már a fényálcázással sem törődött.

Éjfél tájban tisztí futár érkezett zászlóaljunkhoz. Sürgős visszavonulási parancsot hozott. A parancs fedőneve „Tiszamozgás” volt. A Tisza vonaláig történő általános visszavonulásra utalt ez a fedőnév. Lóskai tábornok ebben a parancsában arról tájékoztatott bennünket, hogy a szovjet csapatok Máramaros-

sziget felől Munkácsot veszélyeztetik és ezért a Latorca völgyében harcoló 13. gyaloghadosztálynak és az 1. hegyidandárnak, hogy a bekerítést elkerüljék, sürgősen vissza kell vonulnia Csap közelébe.

Szinte percek alatt kiürítettük az állásokat és a különböző felszerelési cikkeket vállra véve megindultunk hátrafelé a völgybe, ahol a hadtápnak lennie kellett volna. Valaki azonban a szekereket és a lovakat Szolyvára irányította. Így a nehézfegyvereket és a lőszeresládákat továbbra is kézben, illetve vállon kellett vinnünk. Embertelenül nehéz feladat volt és ezért még az anyagra olyan nagyon vigyázó Borsos sem lepődött meg, hogy reggelre, amikor a lovakat és a szekereket megtaláltuk, a lőszeres ládák nagy része hiányzott. Természetesnek vette ezt a veszteséget.

Egész napos menet következett. Mögöttünk egyre erősödött a harci zaj. Beregszentmiklós határában egy vezérkari tisztól azt a parancsot kaptuk, hogy térjünk le az útról és Kislécfalva magasságában állást foglalva, biztosítsuk a még elöl levő csapatok visszavonulását.

Már reggel volt, amikor a parancs végrehajtása során a megadott kisebb hegygerinc mögé értünk. Régi hegyi szokás szerint a hegy lábánál pihenőt tartottunk. A lovakról lekerültek a málhanyergék, a nehézfegyverek. A hét nap óta egyfolytában tartó mozgás következtében az emberek a földre rogytak és már aludtak is. Hozzávetőlegesen egy óra tel el, amikor az éppen indulásra készülő század tüzet kapott.

— Partizánok! — kiabálták az erdőből, ahol géppisztolytűz fogadta a menetelőket. Kitört a pánik. Az álmukból felriadt emberek a hadseregszerte oly annyira rettegett hirre csőre töltötték puskájukat és lövöldözni kezdtek. Ki a levegőbe, ki a hegyoldal felé. Ebből olyan csatazaj lett, hogy a lovak megvadultak, fülsiketítő nyerítéseket hallattak, s többen közülük elszabadulva vágtaztak a földre rakott ládák, lőszerakaszok között. Hogy voltaképpen mi is a helyzet, senki sem tudta, csak azt látta, hogy imént megindult század hanyatt-homlok özönlik vissza és magával sodorja a többi alegységet is. Néhány parancsnok, köztük Havasi is, „állj” és „feküdj” vezényszavak ordításával akart gátat vetni a menekülésnek, mindhiába.

Talán félórát sem tartott a harci zaj, aztán minden elcsendesedett. A földre rakott és a századok által otthagyt fegyverekkel harmincan maradtunk. Közülünk hárman lőtt sebbel az egészségügyi kocsival alatti felállított hordályakon nyögtek.

— A kijelölt védőkörletet ilyen csekély erővel nem lehet elfoglalni. Visszavonulunk Beregszentmiklóásra — határozott a megmaradt tisztekkel egyetértésben Borsos, akiről pontosan nem is tudtam, hogy hol húzta meg magát, amikor „az ég zengett”.

Megkezdjük az ottmaradt lovak felmálházását. Persze mindent nem tudtunk rájuk rakni, mert az elszabadult állatok itthagyt terhe is tetemes volt. Furcsa menetoszlopunkat, amelyben több volt a ló, mint az ember, a partizánok a továbbiakban nem zavarták. Egy helybeli pásztor szerint „már el is vonultak Kislécfalva környékéről, mert már egy másik alakulat ellen készítének elő rajtaütést”. Ez — ahogyan ezt a későbbiekben megtudtuk — a 4. hegyivadász- zászlóaljra érte.

Beregszentmiklós határában előkerült vagy száz emberünk, de még így is csak egy „málhásállat-oszlop” benyomását keltettük. A korábbi harci sikereire büszke 2. hegyivadász-zászlóalj nem volt többé.

Késő éjszaka értünk be Munkácsra. Bár alig vonszoltuk magunkat, egy szuszszanárra sem állhattunk meg, mert a visszavonulókat siettették a tábori csendőrök. Ha megállunk, elvágják utunkat a Máramarossziget felől előretörő szovjet harckocsik, amelyek hajnalra biztosan Munkácson lesznek — így indokolták a siettetést.

Hajnalodott, amikor Munkácsváralján, Zrínyi Ilona egykori várának tövében lerogytunk. Egy idegen alakulat szakácsai mozgókonyhájukról babgulyást kínáltak. Annyi erőm sem volt, hogy odamenjek érte. Valamilyen falnak dőltem és már aludtam is.

A budapesti rádió jól ismert hangjára ébredtem. A ház ablakán áradtak ki a reggeli torna pattogó vezényszavai és a mozgás ütemes végrehajtását segítő akkordok. Mindez olyan meglepő volt, hogy bár alig alhattam másfél órát, teljesen éber lettem. A többiek még aludtak. Felálltam, megmozgattam elgémberedett tagjaimat. Elmentem a füstölgő mozgókonyháig, ahol forró katonakávét lehetett kapni. Megittam egy egész csajkára valót. Amikor visszatértem a nyitott ablakú házhoz, a rádió már operettenét közvetített.

Elővettem a térképtáskában hordott naplóm. Leírtam az előző napi eseményeket, a pánikot, a zászlóalj szétesését és a Munkácson keresztül végrehajtott menetet. A reggeli tornát közvetítő rádió adásával kapcsolatosan pedig a következőket rögzítettem: „A front összeomlott, a magyar hadsereg menekül, a budapesti rádió meg úgy tesz, mintha minden rendben lenne”.

A naplóírásnak gránátbecsapódások vetettek véget.

— Föl, tovább, már Munkácson vannak az oroszok! — kiáltotta a félelemtől sápadtan Borsos főhadnagy és mi rátértünk a Csap felé vezető országútra, amely tömve volt szekerekkel és menekülő katonákkal.

A délelőtti órákban szovjet csatarepülők többször is rácsaptak a végeláthatatlanul hosszan húzódó menetoszlopokra. A repülők közeledtére az út árkában, meg úthoz közel eső szalmakazlak tövében kerestünk menedéket, de így is borzalmas perceket éltünk át. Úgy féltünk, mint még soha. Most először kaptunk ilyen erős légitámadásokat. A gépágyúk sok veszteséget okoztak. Nálunk is történtek sebesülések, az utakon maradt lovak és szekerek összegabalyodtak, sok ló elpusztult. A légitámadás szokatlan volt számunkra, hegyi harcokban csak ritkán tűnt fel egy-egy felderítőgép.

Az egyik légitámadás alatt hallottam a felderítőszakasz katonáitól, hogy a zászlóalj Bereg megyéből behívott emberei már otthon vannak és sajnálják, hogy ők nem idevalósiak, mert ez esetben most nem kellene az életükért rettegniük. E szavak értelmét csak a légitámadás elmúltával fogtam fel. A katonák tehát úgy döntöttek, hogy ha már nem tettük le szervezetten a fegyvereket — ahogy erről október 15-én szó volt —, akkor most ők a lakóhelyük közelében megteszik azt parancs nélkül is.

Jolsvai Viktor szkv. vk. ezredes: A Magyar Királyi 1. Honvéd Hadsereg története c. — már korábban is említett — tanulmányában azt írja, hogy a Kárpátokból történt visszavonulás során a legnagyobb veszteségek a 13. és a 16. hadosztályokat és az 1. hegyidandárt érték. Az 1. hegyidandár, bár sokat szen-

vedett az október 25-ei harcokban, még rendelkezett egy zászlóaljnyi erővel. Alakulatainak nagy része feloszlott. A menekülő embereket a rendészeti szervek igyekeztek megállítani.

Saját feljegyzéseim is alátámasztják Jolsvai vk. ezredes megállapítását.

A Csapra vezető utat tábori csendőrök állták el. A számunkra kijelölt védőszakaszhoz úgy kísérték, mint a foglyokat. Az elrendelt beásás alig haladt, így másnap hajnalra, amikor a szovjet tüzérség elkezdte „verni” a környéket, még nagyon kicsik voltak a mellvédek és a teknők. Ez nagy árat követelt. Sokan meghaltak, de sebesülések is nagy számban fordultak elő. Miután minden sebesültet két-három katona vitt hátra a segélyhelyre, a dél felé meginduló roham már csak néhányunkat ugrasztott ki a védőállásból. A Latorca folyó felé húzódtunk vissza, amely a támadási iránytól oldalt kanyarodott. Találtunk néhány csónakot, azokon jutottunk el késő éjjelre Bottyán községbe, ahol elhatároztuk, hogy most már mi is befejezzük a háborút.

Az arcvonal alakulása azonban nem vette figyelembe ezt az elhatározásunkat. Egy német ellenakció következtében Csapról kiszorultak a szovjetek, s a front az Ungvár és Csap között húzódó vasútvonal mentén merevedett meg. Bottyán község, ahova elsodrótunk, szerencsétlenségünkre, a német-magyar arcvonal mögé esett. Így már másnap ránk találtak. A csendőrök nagyon fenyegetőztek a hadbíróssággal, de ahhoz túl sokan voltunk, így hát inkább az arcvonalra küldték az összeszedett embereket. A nagyobb felelősségre vonástól tartva teljesítettük a parancsot.

November 1-je volt, s a fegyverletételnek tehát minden eshetősége elszállt. Naponta kaptunk hadbíróssági végzést követő kivégzéseket ismertető hivatalos tájékoztatókat. Lóskai Ferenc vezérőrnagy helyett a nyilas érzelmű Baráthosi Lajos ezredes lett az 1. hegyidandár parancsnoka. Úgy tűnt, hogy az 1. magyar hadseregnél megszilárdultak az októberben szétzilálódott parancsnoklási viszonyok. A nyilas Honvédelmi Minisztérium ezidőtájt már olyan magabiztos volt, hogy november elején a két hegyidandárból hegyihadosztályt kívánt létesíteni. Ez azonban nem sikerült. A dandárokat nem lehetett kivonni a harcból a megfelelő időben. Erre az időre különben is olyan nagy veszteségek érték, hogy már a dandárjellegük is kérdésessé vált. A Csapról Ungvár felé menő vasútvonal mentén, a teljesen sík területen egyfajta állóvédelem alakult ki. A két fél gyalogsági tüzrellyel igyekezett egymást pusztítani. A kisebb vállalkozások csupán arra korlátozódtak, hogy a senki földjén szárazabb helyeken levő tanyákat ellenőrizzük, nem foglalták-e el azokat a szovjetek. A tüzérség, amelynek tüzét kölcsönösen a templomtornyokból vezényelték, azonban gyakran adott le váratlan tűzcsapásokat a felfedezett célpontokra.

Két hét elteltével a szovjeteknek a szárazabb helyen lévő Nagyrát község felé indított erőteljesebb támadása kapcsán a hegyieket végül mégis csak kivonták erről a síkságról és gyalogmenetben hátrairányították a Hernád völgyébe.

A Csap környéki harcokra utal a Magyar Királyi Honvédség 1919—1945 című könyvük 385. oldalán Dombrády Lóránd és Tóth Sándor is: „... nehéz körülmények között bontakozik ki a 2. Ukrán Front jobbszárny-csapatának támadása is. A 40. hadsereg (parancsok F. F. Zemacsenko vezérezredes) alárendeltségében a 4. román hadsereggel Csap—Polgár közötti szakaszon napokon át

kemény küzdelmet vívott, hogy hídfőt vegyen birtokba a Tisza jobb partján. Vele szemben a 4. német hegyihadosztály és a zászlóaljanként német ezredekbe beosztva harcoló 1. hegyidandár lezárta az Ung és Latorca közét, a 16. és 24. magyar, valamint a 15. német gyalogosztály és a 3. német hegyihadosztály pedig szívósan védte a Tisza vonalát. A 40. hadsereg egységei egészen november 20-ig az elfoglalt hídfőben harcoltak. Erőfeszítésük azután vált eredményessé, hogy a 4. Ukrán Front 18. hadseregének Kassa, 17. lövészhadtestének Csap és Sátoraljaújhely felé mért csapása tért nyert. Ez elől az Ung és Latorca között lezárva tartó német—magyar csapatok fokozatosan húzódtak a Ronyva mögött kiépített Róza-reteszállásba. November 26-án a 16. gyaloghadosztály hosszas és nagy veszteségekkel járó harcok után kiszorult Csapról és visszavonulásra kényszerült a Bodrog és Ronyva mögé.”

Ennek az összefoglaló értékelésnek az a része, amely arra utal, hogy az 1. hegyidandár zászlóaljai már ekkor német csapatokba beosztva harcoltak volna a 40. hadsereg csapatai ellen, szerintem nem állja meg a helyét. Egyébként is a 17. szovjet hadtest támadott a Latorcától északra a Ronyva felé. Az összefoglalót hiányosnak is érzem abban a tekintetben, hogy nem szól a 40. szovjet hadsereg és a 4. román hadsereg a Tisza jobb partján elfoglalt hídfőből kiinduló támadásának fő irányáról, amelynek célja feltehetően a Hernád völgye, vagyis a Róza-reteszállás megkerülése volt.

A 12-es hegyieknél előfordult tömeges átállás (vagy, ahogyan akkor mondták — szokás) miatt több tiszt hadbíróóság elé állíttatott. Zászlóaljunk kivonása az arcvonalból november 16-án este kezdődött el. Közben megtudtuk, hogy a közeljövőben összevonják a 2. és 12. hegyivadász zászlóaljak maradványait, és hogy az eddigi harcokban elért sikerei miatt az új zászlóalj is a 2. hegyivadász zászlóalj nevet fogja viselni.

Két napon át egyfolytában tartó menettel értünk el az Abaúj-megyei Telki-bányára, ott egy napot pihentünk, majd Boldogkőváraljára irányítottak minket, ahol valóban újjászervezték a zászlóaljat. A tizenkettesek belénk olvadtak, de még más feltöltést is kaptunk. Én a 2. század 2. szakaszának lettem a parancsnoka. A század parancsnoka Borsos Balázs lett, akit ezekben a napokban léptettek elő századossá.

November 28-án este Felzmann István alezredes, a létszámában feltöltött 2. hegyivadász zászlóalj új parancsnoka, tisztgyűlést hívott össze. A magas, becses arcú, erősen öszülő tiszt — néhány általános eligazító szempont vázolója után — bejelentette, hogy eredménnyel járt a magyar hadsereg októberben megbomlott egységének megszilárdítása; a magasabb parancsnokok sorából eltávolították mindazokat, akik nem bíznak feltétlenül a német hadsereg győzelmében. A zászlóalj tisztikarának a tájékoztatását hallgatva az volt a benyomása, hogy az új zászlóaljparancsnokot sem hatja át az optimizmus helyzeteinket illetően. (Felzmann alezredest ezután csak decemberben láttam.)

Másnap hajnalban elrendelt riadó után századunk Gibárt községbe menetelt, ahol német gépkocsik vártak. Még teljesen sötét volt, amikor a berakodással elkészültünk és megindultunk. Azt hiszem, kevés kellemetlenebb érzés van a háborúban, mint a gépkocsin való szállítás. Gyorsan rohanni a bizonytalanság felé, vagy talán úgy is mondhatnánk, hogy a biztos rossz felé, mert hogy rossz, az kétségtelen, ugyanis ha a helyzet jobb lenne, akkor ráérnénk gyalogmenetben is útba indítani az erősítést.

A gépkocsik reflektorai csak néha-néha gyulladtak ki, különben sötétben haladtunk. Szentisvánbaksa község előtt gépkocsiról szálltunk. Géppuskásaink a minket szállító német gépkocsik oldaláról lelopták a hosszúnyelű szerzőt. Ezeknek már nem kellett oktatni az ázó szükségességét. Sorakoztunk, majd megindultunk Alsódobsza felé. A Hernád mellett vezetett az utunk. Virradatkor tüzérségünk erős tüzelésben kezdett. Azt mondták, hogy a felderítés eredménye szerint az ellenség ma hajnalban nagyszabású támadásba kezd és ezt már megindulása előtt szeretné szétverni a német tüzérség.

Alsódobszán kaptuk a további parancsot. E szerint a mi századunk a 81. német gyalogezred III. zászlóaljának alárendeltségébe került. Ez meghökentett bennünket, mert még olyan esetről nem hallottunk, hogy magyar századot német zászlóaljnak rendeltek alá. Borsos százados jelentkezett a német zászlóaljparancsnoknál, Henze századosnál. A német parancsnok, aki korábban a döberitzi tiszti iskola tanára volt, őszintének tűnő barátsággal köszöntötte a magyar századot. Hangsúlyozta, hogy ő csak kérni fog tőlünk, de parancsot nem ad. A magyar század ügyeit Borsos százados teljes önállósággal fogja intézni. Ez a fogadtatás némileg enyhítette a nemzeti büszkeségünkön esett sérelmet.

Mélyen felázott sáros úton értünk fel a Hernádot keletről szegélyező dombokra. Először egy német tüzérségi tüzelőállás környékén varakoztunk. Több tüzérségi gránát robbant körülöttünk, de senkit sem értek el a szilánkok. Délután egy német zászlóalj jobbszárnya mögé vonultunk. A „Pincék” területén rendezkedtünk be védelemre.

Sötétedés után azonban az első vonal visszavonult. Mi újabb felvételi állás elfoglalására kaptunk parancsot. A Tetétlen nevű magaslaton elhelyezkedett német nehéz páncéltörő ágyúk előtt rendezkedtünk be. A következő napok során többször ért bennünket tüzérségi tűzcsapás. Ezek egyike alkalmával megsebesült Havasi hadnagy: az ő rajai felett is én vettem át a parancsnokságot.

December 3-án déltájban erős tüzérségi tűz zúdult ránk. Összedült a fejem felett levő kukoricagúla, tele lettem földdel. Néhány percen belül, hurrá kiáltásokkal, nagy csoportokban, románok támadtak ránk. Arról az elmúlt napokban értesültünk ugyan, hogy a szovjetek oldalán románok is vannak, de az, hogy éppen velünk szemben, az váratlan volt. Sokat azonban nem értem rá ezen meditálni, mert sokan és erősen tüzelve rohamozták tüzelőállásainkat. A túlérőre való tekintettel elrendeltem a rajok visszavonulását a kb. 300 méterrel mögöttünk keresztben húzódó fasorig. Én szökelltem utolsónak vissza. Elérve a fasort láttam, hogy kevesen álltak meg ott, mert a tőlünk jobbra levő német század is visszavonult. A fasorban körülöttem csoportosulókkal azonban mégis megállásra kényszerítették a támadókat. Az Istenhegyen elhelyezett német nehéz páncéltörő ágyúk néhány perc múlva repeszgránátokkal löni kezdték a románokat, akik ettől teljesen megzavarodtak és futni kezdtek hátra. Ezt látva megindultunk az elhagyott állások visszafoglalására. 20 fegyver, sok fegyver és szerelvény jutott kezünkbe. Ezeket a németek vették át tőlünk.

December 10-én vasárnap a német parancsnokság a felderítés adatai alapján tudatta velünk, hogy 9 órakor a románok ismét támadni fognak. Pontosan a jelzett időben megkezdődött a tüzelőkészítés és utána a nagyerejű roham.

A támadás súlya tőlünk balra a kúp-pont felé irányult. Nem volt más választásunk, mint újból a hátsó fasorba visszahúzódnunk. Ezt azonban nagyon lőtték a támadók, ezért kb. 100 m-re hátrább levő elhagyott aknavetőállásba rendeltém alegységemet. A német nehéz páncéltörő ágyúk a december 3-án bevált módszer szerint kezdték lőni a Tetétlent. Vérfagyasztó érzés a gránátok sebes sistergése, amint a fejünk fölött alig néhány méternyire száguldanak el. Kb. 11 órakor már újból a mienk volt az első fasor, de most már jóval kevesebben voltunk. Védőkörzetembe ezért németek is kerültek, hogy a megfigyelés hézagmentes legyen.

December 13-án este egy német hírvivő parancsot hozott, hogy alegységemmel jelentkezzem a német zászlóaljparancsnokságon. Ott már várt Borsos. Henze mindkettőnket tájékoztatott arról, hogy visszavonulunk. A Hernád völgyében már a hátunk mögött dörögtek az ágyúk.

Századunk a sötét éjszakában indult el a Kiskinizs felé. Itt sokáig vártunk, míg besorolhattunk. Óriási torlódás volt a kanyargós útrészen. Borsos százados könnyű kis hintóval előre ment Abaujszántóra, hogy az ott lakó nagyszüleitől elbúcsúzzék. Mi meneteltünk tovább. Szántón keresztül hajnalra Pere községet értük el, ahol azonban a hídon már nem engedtek át, ezért Gibártnál léptük át a Hernádot és jutottunk Encsre. Itt megállítottak. Nem tudtuk, meddig maradunk, egyelőre csak az udvarokba álltunk be. A község izgatottan várta a fejleményeket. Idegesen érdeklődtek a front helyzetéről. Ugyanakkor kissé szánakozva néztek ránk, a leharcolt, sáros, piszkos csapatra. Engem később beinvitáltak egy házba, ahol fűtött szobában töltöttem néhány órát.

Hajnalban jött meg a továbbindulási parancs. A német zászlóalj után mi is megindultunk. A helyzetről kapott tájékoztatás szerint a Baktától keletre levő magaslatokat a román csapatok elfoglalták. A magyar 24/I. zászlóalj és a német 81. gyalogezred támadni fog, hogy megakadályozza a románok előretörését a baktai völgy felé. Mi a 81/III. zászlóalj tartalékként szerepeltünk. A német rajok virradatkor indultak meg. A szőlők kunyhóiban várakoztunk. Később láttuk, hogy a magyar támadó csoport több mint száz román foglyot kísértet hátra. A németek felől sebesültek támolyogtak vissza. Ebből arra következtettünk, hogy szovjet csapatok is lehetnek velünk szemben.

Henze százados, miután a jobbszárny bizonytalan helyzetéről jelentést kapott, kis törzsével maga indult a helyzet felderítésére. Engem is magával vitt. Erdőben, rombusz alakzatban mentünk az első vonalban levőig és onnan a jobb szomszédig. A hézag azonban több volt mint egy kilométer, ezért Henze a mi századunkat is „megkérte”, hogy jöjjön előre. Én futottam vissza a századért és vezettem a megjelölt terepszakasz felé. Borsossal, aki már reggel visszatért közénk, haladtunk előre, az ő kezében pisztoly, az enyémben géppisztoly. Lassan, óvatosan, egyik fától a másikig mozogva lopakodtunk előre. Az erdő felső szegélyét elérve megláttuk a németek jobbszárnyát. Éppen visszafelé húzódtak. Borsos kirohant az erdőből és a megrendült németeket visszavezette helyükre. Ekkor kezdődött meg a tető „veretése”. A fák recsegtek, ágak zuhantak le. A gránátok közvetlen közelünkben robbantak. A kicsit hosszabbra sikerült lövések vérfagyasztó süvítéssel siklottak el fejünk felett, hogy hátrább valamelyik fa ágai között robbanva, kettéhasítsák annak törzsét. Lassan hullani kezdett a hó. A katonák ásóval, szuronnal, tiz körömmel kaparták a keményre fagyott földet, hogy valami kis fedezéket készítsenek. Én is ezen munkálkod-

tam, különösen azután, hogy egy tenyér nagyságú repesz az arcom mellett csapódott a földre. Borsos alig, hogy visszajött a németektől, beugrott az erdőből nyíló vízmosásba. Újból megzendült a környék. Recsegett, ropogott minden, még a föld is remegett.

„Borsos százados úr megsebesült” — kiáltott valaki. Sapka nélkül, arcát a friss hóba ejtve feküdt parancsnokom. Hiába szólítottam, ráztam, nem felelt. Meghalt. Tehetetlennek, és kiszolgáltatottnak érzem magam. Hosszú percek múltak el, míg rádöbbsentem, hogy most már én vagyok az egyetlen tiszt a századnál. Át kell vennem a parancsnokságot.

Amikor végre elcsendesedett a tűz, parancsot adtam a sebesültek hátrairndítására. Borsost Lacza őrzető vette a hátára. A többi halottat a helyszínen temettük el. Összesen húszan maradtunk.

20 óra után egy német küldönc szóbeli visszavonulási parancsot hozott. Egyben jelentette, hogy már két órája keres minket.

Azonnal elindultunk. A német zászlóalj harcálláspontját már üresen találtuk. Forró községből a sebesültekkel leküldött katonák és a németek már tovább mentek. A falu szélső házában azonban a szakácsok megvártak és jó vacsorát adtak. Tőlük tudtuk meg, hogy az állomáson egy gőz alatt álló mozdony áll. Ezen jutottunk el Garadnái, ahol utolértük a század szekereit és sebesültvívőit. Hajnalban indultunk tovább. Útközben érdeklődtem a 81. német gyalogezred felől, de csak Hidasnémetin tudtam meg, hogy Buzitádon van az ezredparancsnokság új harcálláspontja. Már szürkület volt, amikor Buzitádra értünk. Századom az iskolában helyezkedett el. Éjfélkor nagy mozgásra ébredtünk. A németek sietve hagyták el a falut. Mi is riadóztunk, megindultunk Makranc felé.

Századomból a Tiszaluc községből bevonultak lemaradtak. Bosszankodtam miattuk, de igazából irigyeltem is őket, hogy ilyen jó időpontot találtak. Makrancon egy gépkocsivezetőtől megtudtam, hogy Buzitádót megindulásunk után fél órával a románok elfoglalták. Hajnal volt, mikor Szádudvaron elszállásoltuk magunkat. Alighogy lepihentem, kerestek. Kas őrnagy, a hegyidandár utász századának parancsnoka érdeklődött, hogy hogyan kerültünk ide. Miután elmondtam a lényegét, közölte: ezennel megszűnik a németekhez való tartozásunk és újból a dandárnak vagyunk alárendelve. Utasított, hogy minél előbb induljunk meg és jussunk át a Szádalmás-Hárskút szerpentinre, mert a szovjet és román csapatok dél felől támadják ezt az útszakaszt. Nagy nehezen átvergődtünk a túlsúfolt úton, s a Szilicei fennsík és Krasznahorka-Váralján át a Sajó folyó völgyében szlovák területre jutottunk. Az úton békebelien öltözött szlovák csendőrökkel és fináncokkal találkoztunk. „Furcsa, hogy más ország területén járunk. Még hozzá olyan vidéken, ahová még nem ért el a háború vihara” — jegyeztem fel naplómbe.

Kora délelőtt értünk Nagyveszvéresre, ahol rátaláltam a 2. hegyivadász zászlóalj összeverődött részlegeire. Visszaérkeztem azok körébe, akiktől november végén szakadtam el.

1944. december 20-án a községben levő hadtápnak leadtam a század felesleges lovait. A felszabaduló lovászokból, lövezetőkből egy szakaszra való erőt lehetett összehozni. A következő három nap békebeli életet éltünk. Délelőtt kiképzés a falu melletti dombokon, délután anyagkarbantartás volt napirenden. Még az idő is kedvezett, a kora téleleji nap ragyogóan sütött.

A Nagyveszvéresen elhelyezett híradóktól megtudtam, hogy a IX. hadtestparancsnokság Dobsinán van. Ott szolgált a bátyám, aki ugyancsak hadnagy volt. A Torda környéki harcok után hívták be a törzshöz az egyik vezérkari tiszt személyi segédtisztjének. A zászlóaljparancsnok engedélyével motorkerékpáron robogtam Dobsinára. Bátyám mint igazi frontharcost mutatott be a törzs tisztjeinek. (A IX. hadtest parancsnoksága az erdélyi harcok után már nem rendelkezett csapatokkal, az 1. hadsereg tartalékában volt.)

A parancsnokságnál „békebeli” formaságok voltak életben. Öncélú katonáskodás folyt. Mindenki „pattogott”. Pontosan be kellett tartani a referáda időt. Bátyám engem is csak ebben az időben tudott bemutatni a főnöknek. Mindez nagyon furcsának, sőt nevetségesnek tűnt számomra. Erről szoltam is az étkezdeben és azt is elmondtam, hogy mi ott elől nem nagyon bízunk a győzelemben. Bátyám igyekezett társai előtt valahogyan kimagyarázni helyzetértékelésemet, mondván, hogy bizonyára nem kaptuk még meg a csapatoknál a megfelelő tájékoztatást a németek Ardennekből kibontakozó, nagy sikereket hozó támadásáról.

Alighogy visszatértem Dobsináról, parancsot kaptam, hogy menjek századdal Krasznahorka-Váraljára. A szakaszkörletekben előkészített karácsonyfákat átadtuk szlovák házigazdáinknak, mi pedig megindultunk. Hajnali 2 órakerkeztünk meg.

Néhány óra múlva ott arra utasítottak, hogy a század egy részével meneteljek tovább Hárskútra, ahol a leventeköteles fiúk összefogdosásában kell közreműködnünk. A falu határához érve — nagy megkönnyebbülésünkre — megváltozott az elgondolás.

„Az egész századot előre kell vonni a Szilicei fennsíkra, ahol a Hegyi-tanya épületében fogunk elhelyezkedni a Felzmann alezredes parancsnoksága alatt tevékenykedő harccsoport tartalékként” — így szolt a dandárparancsnokság hadműveleti osztályvezetőjének (Szilágyi vezérkari százados) személyesen adott utasítása.

A tanyát, amelyet a Hárskúttól kiindulva, sokat kanyargó szerpentinen lehetett megközelíteni, a fennsíkot védő kötelék parancsnoksága foglalta el. Egy nagyobb lakóházból és két hosszú istállóépületből állt. Az egyik istállóban kaptunk helyet.

Délután magas szemlélő érkezett a Hegyi-tanyára. Az 1. magyar hadsereg nyilas, s e mellett kegyetlen ember hírében álló parancsnoka, László áltábornagy jött ki egy német ezredes társaságában Felzmann alezredes harcálláspontjára. Látogatásának célja egyrészt a tőlünk jobbra védő német zászlóalj parancsnokának a leváltása, aki állítólag tiszteletlenül viselkedett a magyar harccsoportparancsnokkal, másrészt a 24. magyar hadosztály védelmének átszervezése volt, mivel az a döntésnek megfelelően átveszi a hegyidandár védőszakaszát és így az egész fennsíkot fogja védeni.

Amikor a szemlélők eltávoztak, már leszállt az este. Karácsony éjszakája volt. A rózsaszín nyomjelzős lövedékek és az ott felröppenő világító rakéták helyettesítették a karácsonyi gyertyák és csillagszórók fényét. Az első vonalban a helyzet nyugodt volt. Ne is legyen semmi mozgás, hogy a másnapra tervezett leváltás simán megtörténhessen — mondta az egyik meglátogatott hegyivadász századparancsnok.

A következő nap délelőtt (december 25-én) közölte velem a harccsoportparancsnok, hogy a fennsík 704-es magassági pontja ellen, amely a napokban a románok kezére került, keleti irányból támadást szervez Hadvári vezérkari őrnagy csoportja. Ehhez a támadáshoz kell nekünk a mi oldalunkról (nyugatról) csatlakoznunk. A parancsot kiadó Váry alezredestől azt az ígéretet kaptam, hogy a támadási cél elérése után a 12-es ezredtől érkezők azonnal leváltanak.

Amikor este megindultunk, kihaltak tűnt minden. Hóval borított mélyedések, kisebb emelkedők, tisztások, cserjések váltakoztak. Óvatosan haladtunk előre. Két-három perc elteltével hangos, román nyelvű tűzparancs után négy golyószóró kezdte ontani ránk a tüzet, s néhány világító rakéta is felröppent. Mindenki fedezék mögé bújt. Nem volt sok idő a gondolkodásra. Teli torokkal „hajrát” kiáltottam. Példámat, ha sokan még félve is, de követték. Néhány pillanat múlva viszont egetverő és félelmetes hangzavar támadt. Katonáim felugrottak és törtetni kezdtek a nem túl mély hóban előre. Röviddel ez után elcsendesedtek a golyószórók, de akkor már üres árkokon, elhagyott hátizsákokon, fegyvereken ugráltunk keresztül. A hajrázás nem szűnt. Futottunk tovább előre. Elértünk a fennsík meredek sziklafalához. Itt már csak bokrok voltak. A körvédőképesség figyelembevételével helyezkedtünk el. Beásni nem tudtuk magunkat, mert a vékony hóréteg alatt sziklás volt a talaj. Tízen hiányoztak a századból. Megsebesültek? Vagy a tömött hátizsákok vonzották őket? (Ez az utóbbi feltevés igazolódott be.)

— Jöhet a 12. gyalogezred megfelelő százada, hogy leváltson minket — gondoltuk. Mi a támadási célt elértük, most rajtuk a sor. Ám az ígért váltás csak 28-án este következett be.

Késő éjszaka volt már, amikor végre levergődtünk a Hegyi-tanyához, ahol most már csak a 24. magyar hadosztály 12. gyalogezredének törzse volt. Innen Krasznahorka-Váraljára, majd másnap Rekettyeújfalura, újév másnapján pedig az ismerős Nagyveszvéresre irányítottak, ahol végre megkezdődött a zászlóalj feltöltése, illetve újjászervezése. Új parancsnokot neveztek ki Nagy Sándor főhadnagy — eredetileg is hegyi szakképzettségű tiszt — személyében. A megújított zászlóaljban ismét a 2. század parancsnoka lettem.

Január 8-án arról értesültünk, hogy az 1. hegyidandár-parancsnokság Sajókazáról Breznóbányára települt át. Négy feltöltött hegyivadász zászlóaljja azonban az 1. hadseregparancsnok parancsára a Szilicei-fennsíkon védő 24. hadosztály mögött maradt, biztonsági okból, Lócsey vezérkari százados parancsnoksága alatt. Ezt a hírt keserű szájjal vettük tudomásul.

A zászlóaljknak a terv szerint január 21-ig kellett befejezniük az új állomány átképzését és az összekovácsolást. Azonban már január 13-án berendelték zászlóaljparancsnokunkat a 24. hadosztályparancsnoksághoz, ahol közölték vele a felderítés adatait, mely szerint a román csapatok a közeli napokban nagy erejű csapást fognak mérni a Szilicei-fennsíkon levő magyar erőkre abból a célból, hogy ott a védelmet áttörve a Sajó völgyébe jussanak és elfoglalják Rozsnyót. „Fel kell készülnünk a közeli alkalmazásra” — szölte a parancs.

14-én este rendelték el a riadót. Gépkocsik érkeztek értünk a községbe. Három fordulóval vitték zászlóaljunk harcos állományát előre a már ismerős Hárskút községbe. Innen már gyalogmenet következett. A fennsíkra felérve jobbra tértünk le az útról. (Két és fél héttel ezelőtt a fennsíknak az úttól

balra eső területén működöttünk.) Már virradt, amikor megállttuk. A 24. hadosztályparancsnokságról kiküldött tiszt közölte velünk, hogy tűzérési tűz-előkészítés után a fennsíkon befészkelődött ellenség ellen támadtunk. A zászlóalj kétlépcsős harcrendet vett fel. Ezt követően másfél óra is eltelt, de még mindig egyhelyben vártunk. Végül mégis csak megzendült az ég. Nyilván a pontatlan álláspontmeghatározás miatt mi is benne voltunk saját tűzérésünk szórásában. Talán ez volt a legborzasztóbb a háborúban, mikor akaratlanul egymást pusztítottuk. Újonnan alakult zászlóaljunk ezzel már a harcbalépés előtt elvesztette lelkierojének nagy részét. Nem voltunk beásva, támadáshoz készültünk. Ennek következtében ötven körül volt a halottak és a sebesültek száma.

A támadás a rendeződés végrehajtása után fél óras késéssel indult meg. 5—600 méterre jutottunk csupán előre az erős tűz miatt. Minden következő fa elérése, minden előreugrás újabb és újabb lelkierőgyűjtést kívánt. Szerencsére olyan helyen akadtunk el, ahol néhány nappal előbb egy magyar zászlóaljparancsnoki harcálláspont lehetett. Gyorsan hagyhatták el ezt a helyet, mert még pokrócokat is találtunk az árkokban.

Támadásunkat követően kétnapos nyugalom következett. Saját parancsnokságunknak bizonyára nem volt több ereje a betörés teljes felszámolásához. A harmadik nap délutánján egyre erősödő harci zaj hallatszott jobbra és balra. Úgy ítélt meg, hogy zászlóaljunkat teljesen bekerítették. Hívtam Nagy főhadnagy telefonját, de az nem felelt. A központ a harccsoportparancsnokságot kapcsolta. Neki jelentettem megállapításaimat. Eleinte hitetlenkedett, de aztán hirtelen felkiáltott: „Jézus Mária, már itt is lőnek!” „Törjenek ki!” Ezután megszakadt a beszélgetés. Kiugrottam a fedezékből. Éppen jókor, mert a ritkás erődben a mi irányunkban is feltűntek az előrenyomuló román katonák. Egy sűrű cserjés felé vettem az utamat, a szakaszok következtek. A tüskéktől összekarcolva, megtépve, de teljes létszámmal kijutottunk a gyűrűből. A zászlóalj másik két századának zöme fogságba esett.

Az éjszakát a Hegyi-tanyán töltöttük. Itt hallottuk, hogy a román csapatok áttörték a 24. hadosztály állásait és kijutottak a Sajó völgyét délről kísérő sziklafal széléhez. „Holnap az összes megmaradt erővel ellenlökést kell végrehajtani a műút felől” — szól a parancs. Mások mellett az én századom is bevetésre került. Reggel 9 óra tájban indultunk meg a kijelölt készenléti helyről. Alig tettünk meg 500 métert, amikor a közvetlen közelemben egy gránátvetőből kilőtt gránát robbant. Rövid időre minden elsötétült előttem.

Néhány perc elteltével lábra álltam, átadtam a parancsnokságot helyettesemnek, majd véres homlokkal, szilánkoktól feltépett bal karral elindultam a segélyhely felé. Zászlóaljparancsnokom azonnal rendelkezett gyors hátraszállításom érdekében. A zászlóalj-segélyhelyen bekötöztek, majd több más sebesülttel együtt szekéren levittek a Hárskúton települt ezred-segélyhelyre. Eközben elvesztettem az eszméletemet. Arra ébredtem, hogy sebesültszállító gépkocsin visznek Rozsnyón keresztül a nagyveszvéresi hadosztály-segélyhelyre. Emlékszem, hogy rettenetesen sok sebesült feküdt egy iskolai tanteremben és a folyosón. Amikor engem éjfél előtt néhány perccel a műtőasztalra tettek, hallottam, hogy aznap az 1086-ik sebesültként vettek nyilvántartásba. 1945. január 19-ét írtak. A szilánkok kioperálása céljából 21-én hajnalban Dobsinára szállítottak. Itt alighogy végrehajtottak egy műtétet rajtam, megint szállítás követ-

kezett, mert a román előretörése miatt a kórház maga is hátratelepülni kényszerült.

A hazánkban megjelent hadtörténelmi művek a Hernád, a Sajó és a Bódva folyók körzetében lefolyt harcokról igen csak szüksézként szólnak. Az általam ezideig fellelt legkonkrétabb említésük A magyar királyi honvédség című könyv 416. oldalán olvasható: „... E szerint a 27. szovjet hadsereg főerői a Sajó, részei a Bódva völgyében támadtak. Velük szemben a XVII. német hadtest a 3. és 4. hegyivadász hadosztállyal, valamint az 1. magyar hegyidandárral a Sajó és a Hernád között... védett.”

Az idézett szövegnek a német csapatokra való utalása bizonyos kétségeket támaszt bennem, miután csak a hegyi hadosztályokat említi meg. Naplóm és az annak alapján készített vázlatok ugyanakkor a 81. német gyalogezredet (vagyis nem hegyi ezredet) jelölik meg az ott harcolók közül, amely nyilván egy gyaloghadosztályhoz, nem a hegyi hadosztályok valamelyikéhez tartozott. Nem teljes az idézetben adott felsorolás abból a szempontból sem, hogy nem szerepel benne a magyar 24. hadosztály, amely ugyancsak ott harcolt.

A decemberben és januárban e térségben lezajlott harctevékenységről a Nagy Honvédő Háború története 1941—1945 című kapitális szovjet mű IV. kötetében az olvasható, hogy a Hernád völgyében, majd Rozsnyó irányában a 4. román hadsereg és a 40. szovjet hadsereg részei támadtak. Mindkét sereget a 2. Ukrán Front állományába tartozott és annak jobbszárnyán helyezkedett el. A 4. román hadseregtől északabbra a 4. Ukrán Front seregtestei tevékenykedtek. Az említett mű idézi a szovjet főhadiszállás 1944. december 31-i direktíváját, amely a Szilicei fennsíkon folytatott harctevékenységek szélesebb keretére utal. Ezek szerint: „Abból a célból, hogy a 4. Ukrán Front balszárnyának és a 2. Ukrán Front jobbszárnyának csapatai elérjék a Poprád és a Garam folyó vonalát, a frontok belső szárnyain levő seregtesteknek egybehangolt csapásokat kell mérni a 4. Ukrán Front erőivel Szmolnik-Spisska Nova Ves (Igló) irányában Kosicét (Kassát) megkerülve, a 2. Ukrán Front erőivel pedig Roznavára (Rozsnyóra) és Dobsinára.”

A román csapatok tevékenységéről részletesebben az általam megismert forrásmunkák nem szólnak. Gosztonyi Péter Vihar Kelet-Európa felett (Népszava, 1990.) című tanulmánykötetének egyik részében is — amely A román csapatok Magyarországon 1944—1945-ben címet viseli — csak egy halvány utalást találunk az ebben az irányban működő román csapatokra, de minden konkrétum nélkül.

Itt tartom szükségesnek szólni az 1. hegyidandár békehelyőrségeiben megalkult *pótalakulatok* sorsával kapcsolatos adatokról.

A Honvédelmi Minisztérium Központi Irattára 1961-ben megjelentetett anyagának (Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1939—1945) 309. oldalán az Irattárban levő veszteségi kartonok alapján összeállított táblázatban az alábbi adatok szerepelnek:

„Az 1. hegyi táb. pótd. (2. 3. 4. hgyv. és a 20. hv. pótzlj.) 1944. augusztus közepén szervezték meg. Az erdélyi harcokban elszenvedett nagy veszteség után maradványai a Felső Tiszától Szlovákia területére sodródtak.

Útvonaluk: 1944. IX. 15. Szászrégen; IX. 23.: Tordatúr; X. 4. Kolozsvár; X. 20. Tokaj; X. 21. Nyíregyháza; X. 25. Beregleányfalú; XII. 4. Monok;

(Abaúj T.) XII. 13. Monaj; XII. 14. Alsólánc; XII. 13. Sátoraljaújhely; XII. 15. Felsőgagy (Abaúj T.) Forró; I. 2. Rozsnyó; I. 16—19. Hárskút (rozsnyói járás); I. 23. Besztercebánya; II. 12. Trencsénteplic; III. hó elején a 2. hgyv. zlj. részei Sopron környékén tűntek el.”

Saját emlékeim, bár nem mondanak ellent ezeknek az adatoknak, de nem is erősítik azokat. Naplómban nem szerepel egyetlen olyan utalás sem, hogy 1944/45 telén hegyi pótalakulatokból származó katonák kerültek volna hozzánk, vagy Hárskútra. Az is hihetetlennek tűnik számomra, hogy a 2. hegyivadász zászlóalj (nyilván a pótzászlóalj) részei Sopron környékén tűntek volna el.

Valamivel hihetőbbnek tűnik az 1. póthegyidandár sorsát illetően az a megállapítás, amely a Magyarország hadtörténete 2. kötetének 411. oldalán olvasható, mely szerint: „A volt 2. magyar hadsereg alakulatai közül a 25. gyaloghadosztályt november közepén kivonták az arcvonalból. Feltöltésére a Dunántúlra irányították a 7. tábori póthadosztállyal együtt, amelybe beolvasztották az 1. és a 2. póthegyidandár maradványait.” Ehhez az a megjegyzésem, hogy a hegyieknek csak nagyon kis része sodródhatott a Dunántúlra.

Visszatérek emlékeimhez, 1945. év első felének történetéhez.

Az operáló asztról január 21-én hajnalban egy zsúfolt mentőkocsiba préselték fel, mert a kórház éppen áttelepülőben volt. Havas, először felfelé, majd lefelé vezető szerpentinén jutottunk egy vasútállomásra, ahol vonatra raktak. A vonat útja a hegyek között Besztercebányán és Zólyomon át Trencsénbe vitt. A partizánok ebben az időben nap mint nap robbantgatták a katonai szállítmányokat és a vasútvonalakat. A marhavagonokból álló, sebesülteket szállító szerelvényünket azonban nem bántották. A trencsényi vasútállomásról egy vagonnyi sebesült tisztet Trencsénteplicbe szállítottak és itt a magyar hadsereg reprezentatív hadikórházában, az úgynevezett Gumipalotában helyeztek el. Ez a kórház tele volt a legkülönbözőbb címen „gyógykezelés alatt álló” ezredesekkel és alezredesekkel. Igazi háborús sebesült érkezésünkig alig akadt. Már az első napon hallottunk arról, hogy német szemlélők várhatók, akiknek minket fognak mutogatni.

A trencsénteplici hadikórházban elsőrendű volt az ellátás. Aki nem hallgatót rádiót, azt képzelhette, előkelő szanatóriumban gyógyul, a világban béke van, az emberek jólétben élnek.

A trencsénteplici tiszti hadikórházból 1945 februárjának közepén bocsátottak el. Ekkorra már jól begyógyultak szilánk ütötte sebeim. A minden kényelmet biztosító szanatóriumtól nehéz volt megválni. Nem tudtam, hogy mit hoz a jövő. Abban azonban bíztam, hogy vissza tudom verekedni magam a hegyivadászokhoz, ahol ismerőseim voltak és ahol viszonylag biztonságban érezhettem magam.

A zsolnai személyirányító állomáson valóban meghallgatták kérésemet és egy morvaországi járásba irányítottak. Ott találtam rá egykori zászlóaljamra, amelyet január végén vontak ide hátra újabb feltöltésre. Az 1. hegyidandár további alakulatai ugyancsak ezen a környéken voltak akkor még.

A zászlóaljnál sok új emberrel találkoztam. Öröömre azonban változatlanul helyén volt Nagy Sándor főhadnagy, zászlóaljparancsnok, aki ekkor már tapasztalt vezetőnek számított és néhány olyan tiszt is, akivel még a békeidő-

szakból eredt ismeretségünk (Havasi hadnagy, Benyó zászlós). Bár visszatérésre nem számítottak, újból én lettem a 2. század parancsnoka. A legénység döntő része új volt. Különböző megszűnt alakulattól kerültek a zászlóaljhoz. Haditapasztalata csak keveseknek volt.

Néhány kiképzéssel eltöltött nap után — március elején — azt a parancsot kaptuk, hogy meneteljünk a Kiskárpátokon, Galántán, majd a Csallóközön át a Dunántúlra, azzal a céllal, hogy ott csatlakozzunk a németek nagy tavaszi támadásához.

Hét napon át naponta 32—34 km-t kellett megtennünk. Sok lábfeltörés jelezte a nem mindennapi teljesítményt, ám a hangulat mégsem volt rossz, mert hazafelé vitt az út.

Győrön haladtunk keresztül, amikor megtudtuk, hogy a szovjet csapatok megállították a németek ellentámadását és friss erők bevetésével támadásba lendültek. Ezért tehát mi védeni fogunk — kaptuk a parancsot.

A helyzet ellentmondásosságát jelezte, hogy legalább egy tucat Párduc típusú német harckocsi mellett mentünk el és egy német tiszt a csodafegyver közeli bevetésének emlegetésével üdvözölte zászlóaljunkat Győr elhagyásakor. A németek győzelmét ennek ellenére akkor már igazán senki sem hitte. Azt, hogy mi vár ránk, és hogy ezután mi lesz, alig sejtettük. Fáradtan meneteltünk a Rába töltésén dél felé. Megéheztünk, nyomta lábunkat a kapca. A mielőbbi megérkezés, mosdás és jóízű vacsora volt a közvetlen vágyunk.

Az 1. hegyidandár fő ellenállási vonalát a Rába balpartján jelölték ki. Az én századomat a folyótól keletre levő Marcal-csatornához rendelték, azzal, hogy egy szakasszal még azon is túl foglaljunk hídfőállást. A folyóvédelemnek ez a módja elvben ismert volt előttem, de a valóságban első ízben találtam magam ilyen feladattal szemben. Az akadémián tanult elvek alapján munkálkodtam azon, hogy a védelmet és annak tűzrendszerét a lehetőségekhez képest jól megszervezzem. Ám tapasztaltam, hogy ez képtelenség, mert a zászlóalj egész védőkörletében csak egy páncéltörő ágyú volt. A bennünket támogató tüzérségnek pedig alig volt lőszere. Erről az üteg parancsnokától, Papp Albert hadnagytól értesültem.

Még folyt az állások kiépítése, amikor jelentették nekem, hogy a tétlesvári hídnál keresnek. A vendég, aki a IX. hadtestparancsnokság gépkocsijával odaérkezett, a bátyám volt. Búcsúzni jött.

— Úgy összeomlott a németek dunántúli támadása, hogy Bécsig meg sem tudnak majd állni — így mondta. A hadtest vezérkari főnök máris parancsot adott a csomagolásra. Fájó szívvel és nagy aggodalommal váltunk el egymástól.

Vitéz Koeves Toronyi Ferenc volt vk. őrnagy (a bátyám által említett hadtest vezérkari főnök) Elfelejtett seregtestek című visszaemlékező írásában arról olvasunk, hogy „A IX. hadtest parancsnokságot március közepén Szlovákiából áthelyezték Győr területére.” „Innen irányítottuk a 27. gyaloghadosztály és egy hegyidandár harcait. Majd a Szent László hadosztályt is aláánk rendelték, de mire Pápára mentem utánuk parancsnokat adni, eltűntek. Az orosz támadás lendülete azonban túlhaladott minden rendszeres és következetes intézkedést.”

1945 március második felében szépen tavaszodott. A vidék békés hangulatot árasztott. A hídfőállás területéhez kapcsolódó tétlesvári gazdaságban azonban mégsem folyt a szokásos tavaszi munka. Az intéző fő gondja nem a vetés, hanem a versenylovak elszállításának megszervezése volt. A lovak idegesen

dobogtak a szállítókocsik pallóján, mintha éreznék, hogy aligha látják viszont csempézett istállóikat.

A tétlesvári gazdaság udvara néhány nap múlva már nem a lovak dobogásától, hanem a faszéngázzal üzemeltetett tehergépkocsik pöfögésétől volt hangos. A Pápa felől menekülő németek a közeli úton igyekeztek a Marcal-csatornán, majd a Rábán átvezető hidakon nyugatra. Mi egyre nagyobb keserúséggel néztük, hogy mi mindent visznek magukkal szövetségeseink.

Védelmünket egy erős szovjet csapás néhány óra alatt felgöngyölte. Nemcsak a Marcaltól, hanem a Rábától, majd a Hanság-csatorna vonaláról is visszavetett bennünket.

Így jutottunk el Mosonszentjánosra, ahol 1945. március 28-án este az 1. hegyidandár vezérkari főnöke, Szelepcsényi vezérkari őrnagy, zászlóaljunk egybegyűlt tisztikarának azt a kérdést tette fel, hogy hajlandók vagyunk-e szembefordulni a németekkel. Igenlő válaszunkat örömmel vette tudomásul, de meghagyta, hogy várjuk meg az erre vonatkozó parancsát. A közelben levő német csoportokat csak akkor fegyverezzük le, ha a megbeszélte jel eljut hozzánk. Még tájékoztatott arról is, hogy a szovjet parancsnoksággal felvette az összeköttetést, ahol tudomásul vették az 1. hegyidandár elhatározását, miszerint nem hagyja el az ország területét és hajlandó szembefordulni a németekkel.

Szelepcsényi vezérkari őrnagy bejelentése nagy izgalmat keltett. A szembefordulás addigi életünk legveszélyesebb pillanata, így érezte ezt mindenki, viszont nincs más reális alternatíva. Az ország területét nem hagyjuk el. Ausztriában nincs semmi keresnivalónk. A szembefordulás persze nem lesz sima ügy. A németek bizonyára lőni fognak bennünket. A szovjetek magatartása is kétséges. Ilyen és ehhez hasonló gondolatok foglalkoztattak szinte mindenkit. Sokat találgattuk, hogy miként alakulhatott ki a szembefordulásra vonatkozó elhatározás a dandárparancsnokságon. Ki volt a kezdeményező? Szelepcsényi az értelmi szerző, mert Baráthosi ezredes, a parancsnok nyilas...

A vezérkari őrnagy által jelzett parancs késett, sőt március 30-án délután megrökönyödve láttuk, hogy 50 egynéhány német harcokosi halad át védőállásunkon és tör előre Bősárkány felé. Honnan kerültek ezek elő? Ilyen körülmények között reális-e a szembefordulás? Talán helyesebb lenne „lelépni”? Tarr őrmesterrel, a század szolgálatvezetőjével latolgatni kezdtük a Fertő nádasaiba történő „költözködést.” Úgy képzeltük, hogy a következő napokban sorra kerülő visszavonulásnál az egész századdal odamegyünk. Időközben azonban újból feltűntek a német harcokosi az úton, de most már visszafelé. Számuk erősen megfogyatkozott. A távolban égő harcokosi füstje emelkedett a magasba.

Besötétedéskor parancsot kaptunk, hogy vonuljunk a Mosonszentjánostól nyugatra levő Jessze-majorba, az egyik, névről jól ismert, Habsburg-főherceg uradalmának központjába. Ez a major kisebb falunak is beillett, ennek ellenére már zsúfolt volt, amikor odaértünk. Éjjel 2 órakor hivatta a tiszteket a dandár tüzérparancsnok, Kossuth Sándor ezredes (a legendás hírvé család tagja). Közölte, hogy az ország nyugati határához érve beszüntetjük a harcot, szembefordulunk a németekkel, bevárjuk a szovjet csapatokat és átállunk. A tisztek közül, aki akar, mehet Ausztriába.

— No végre, itt a parancs. Tudtuk, vártuk, hogy elhangzik. Óriási izgalmat keltett a bejelentés. Megtörtént, amire egyénileg nem tudtam, de a katonáimmal szembeni felelősségérzetem miatt nem is akartam rászánni magamat. Most végre a parancsnokság adott utasítást. Így a jó. Az ilyen megoldás méltó hegyidandárhoz.

Visszatérve századom katonáihoz, naplóm tanúsága szerint, a következő parancsot adtam ki:

— „A fasorban és a szalmakazlak előtt beássuk magunkat. Olyan alaposan, hogy egy lépést sem sodródhatunk tovább hátra. Magyarország területét nem hagyjuk el.”

Senkit sem kellett nógatni a munkára. A lövészgödrök gyorsan mélyültek.

Már pinkadt, amikor Havasi Béla hadnagy, zászlóaljunk első századának parancsnoka megkeresett és közölte, hogy ő mégsem fordul szembe a német szövetségeseikkel. Kért, hogy tartsak vele, hiszen iskolatársak voltunk, azonos nevelést kaptunk. Javaslatát visszautasítottam, de őt lebeszélni az Ausztriába távozásról nem tudtam.

Gosztonyi Péter neves történész Vihar Kelet-Európa felett címen 1990-ben megjelent tanulmánykötetében több olyan megállapítást tesz, amelyek témánk szempontjából igen érdekesek. Íme néhány idézet:

A 65. oldalról: „... Hitlernek 1945 első hónapjában komoly katonai tervei voltak a Duna-medencével. Ha nem is a Kárpátokig, de a Duna vonalát Esztergomtól a Dráváig — Budát beleértve — vissza akarta foglalni. Ebből a célból 1945 februárjában a már a Dunántúlon meglévő 2 német és 1 magyar hadsereg mellé egy 4. hadsereget is átcsoportosított.”

A 76. oldalról: „... Wöhlernek (a német hadseregcsoport parancsnokáról van szó)... zseniális ötlete támadt: miért vállalná magára a magyarországi front összeomlásáért a felelősséget? Legyen ez csak a magyarok »bűne«. Ekkor már eldöntött dolog volt, hogy Szlovákiából a Dunántúlra kerül az 1. magyar hadsereg, amely 4, illetve 5 seregtestből (hadosztályból) állott.” (Ezek közül az egyiknek az 1. hegyidandárt tarthatták, a többi hadosztályokról akkor semmit sem tudtam, de most is csak a 27. gyaloghadosztályról és a Szent Lászlóról tudok. Talán a Szlovákia területén április 6-án átállt 24. magyar hadosztályt is ide sorolhatjuk. — M.L.)

„A németek terve az volt, — így beszélték azt meg Szálasival —, hogy a dunántúli arcvonalat teljes egészében átadják az 1. magyar hadseregnek. Próbáljon az saját földjén rendet teremteni. Így legalább ők, a németek megszabadulnak a Führer előtt a vereség következményeitől.”

A könyvből megtudhatjuk, hogy László Dezső vezérezredes az 1. magyar hadsereg parancsnoka, Csettkéy László vezérkari ezredes véleményét elfogadva, nem vállalta el ezt a kilátástalan feladatot.

A 78. oldalról: „... A Vörös Hadsereg magyarországi offenzívája a Dunától északra és délre eső területeken sikert sikerre halmozott. A szovjet páncélosok előtt feltűnt Pozsony. A Dunántúlon pedig egyes orosz ékek április első napjaiban az osztrák-magyar határ közelébe értek.” (A mi terepszakaszunkon április 1-én történt meg ez — M.L.)

A már többször említett Dombrády—Tóth-könyv 435. oldalán ez áll:

„Az 1. hegyidandár március 26-án visszavonult Rábaszentmihály—Mária-hida—Árpás körzetébe, melyet rövid ideig tartott, majd hónap végére Moson-

szolnoknál az osztrák határra szorult.” (Itt két hiba van. Máriahida helyesen Mórchida, Mosonszolnok — Mosonszentjános). Az idézett könyv 442. oldalán az 1. hegyidendár további sorsáról a tényeknek megfelelően ez olvasható:

„Az 1. hegyidendár zöme, több mint kilencezer ember, a Mosonszentjános melletti Jessze-majornál Kossuth Sándor ezredes dandár-tüzérparancsnok és Szelepcsényi Tibor vk. őrnagy vezetésével szervezetten átállt a szovjet csapatokhoz.” (Ez április 1-én a kora reggeli órákban történt. Ezért furcsa, hogy erről a tényről a május 8-ai események között tesz említést a könyv. — M.L.)

A szovjet harckocsik április 1-én virradat után egy órával tűntek fel. Mi Jessze-major északi részén levő, emeletnyi magas szalmakazlak környékén voltunk beásva. Körülöttünk német harckocsik álltak. Amikor észrevették a szovjet harckocsikat, csak egy-két lövést adtak le és máris megindultak hátrafelé. Velünk nem törődtek. A major szélén levő magyar katonák izgatottan, fehér kendőket lobogtatva várták a fejleményeket. Az élen támadó szovjet harckocsizók „Igyitye damoj!” (Menjetek haza!) felszólítás hangoztatásával Mosonszentjános felé irányítottak hátra, miután a fegyvereket letették velünk.

A községig terjedő sík területen egy támadó szovjet hadosztály harcrendjében jöttünk hazafelé. Katonai szemmel nézve páratlanul szép kép tárult elénk. A teljes sebességgel előretörő harckocsialegységeket szétbontakozott lövészszázadok követték. A hézagokban páncéltörők nyomultak előre. Az első lépcső mögött aknavető, majd újabb lövész alegységek következtek, ezek mögött egy-egy terepjáró rádiós gépkocsi haladt. Tüzérütegek vonultak tüzelőállásba. Őnjáró és gépvontatású légvédelmi ágyúk lőttek a fel-feltűnő német repülőgépekre.

Mosonszentjános szegélyén újabb gyalogsági kötelékek tűntek fel, ők már teljesen kiépített lövészgödrökben álltak. A község szélén levő szeszgyár mögül, fülsiketítő hangot hallatva, tüzelni kezdtek a sorozatvetők, a „katyusák”; a község mögül nagy űrméretű lövegek lőtték a visszavonuló németeket. Ez a látvány meggyőzte az akkor átállt tiszteket, hogy nemcsak érzelmileg, hanem a realitások figyelembe vételével is helyes lépés volt, amikor megtagadták a Szálasi-kormány további szolgálatát.

Mosonszentjános községbe érve a hegyidendár embereit betereték a szeszgyár udvarára. Megkezdődött a fontosabb beosztású tisztek kihallgatása. Mivel ilyenekből elég sok volt, már délutánra járt az idő, amikor sorakoztattak és elindítottak bennünket Bősárkány felé. Elöl ment a 2. hegyivadász-zászlóalj. A mellettünk hintón elhaladó Kossuth ezredest megéltjeztük. Nótaszóval meneltünk, amiben az is kifejezésre jutott, hogy feloldódóban van az a belső feszültség, ami a szembefordulás és az átállás kapcsán mindenkit eltöltött. Örültünk, hogy szerencsésen alakultak a körülmények és lényeges veszteség nélkül oldódott meg hosszú idő óta vajdó problémánk. A bennünk kavargó érzések még nem fogalmazódtak szavakká, mondatokká, csak a katonadalok vidám éneklésében éreztették hatásukat.

A Hanság-csatornánál a zöldsapkás kísérők (később megtudtuk, hogy határőrök) letereltek bennünket egy mellékútra, mert a híd fel volt robbantva és szükséghídon lehetett csak a csatornán átjutni. Míg vártunk, a híd előtt egy parancsnoki gépkocsi állt meg. Magas rangú utasa oroszul tudó tisztet keresett.

Én léptem hozzá. Azt kérte, hogy mutassam meg a térképen azt a helyet, ahol átálltunk. Míg kerestem az orosz feliratú térképen Jessze-majort, közben már mondtam is, hogy ez a hely egészen közel van a német határhoz. A tábornok menten kioktatott, hogy az nem német, hanem osztrák határ. Az átállás helyét megtalálva a tábornok ráírt valamit a térképére és azt mondta, hogy átállásunkkal lényegesen kedvezőbb helyzet alakult ki Bécs felé tartó támadásukhoz. A tábornok, akit a kísérők „haditanácstag elvtársnak” szólítottak, kezét nyújtva búcsúzott tőlem. Visszatérve az enyéimhez alig győztem válaszolni az érdeklődőknek.

Bősárkány községhez közeledve az úton mellettünk folyamatosan vonult előre a szovjet tüzérség, a ragyogó kék égen pedig állandóan láthatók voltak a vörös csillagos csatarepülőgépek. A falvakban és az útkereszteződésekben forgalomszabályozók „dolgoztak,” többségükben lányok. Érdeklődésünket felkeltette, hogy az út két oldalán feliratos táblák és jelszavakat feltüntető transzparenszek voltak. Tőlem kérdezte mindenki, hogy mi van rajtuk. Az ellenség teljes megsemmisítéséről, a biztos győzelemről beszéltek a táblák és Sztálint, továbbá a hadvezéreket, főként Malinovszkij marsallt — mert hiszen ebben a sávban ő volt a főparancsnok —, valamint a kommunista pártot éltették.

A bősárkányi éjszakázás után Győrbe menetelnünk. Itt a fogolytáborra alakított laktanyában Kossuth ezredes kérte a tábor parancsnokát, hogy az 1. hegyidandárt adja át az akkor megalakulófélben levő demokratikus magyar hadseregnek, mert mi hajlandók vagyunk részt venni a német hadsereg elleni harcban. A kérésünket meghallgató szovjet őrnagy üdvözölte elhatározásunkat, de közölte, hogy az ügyet végérvényesen csak Budapesten lehet megoldani, ezért útba indított bennünket a fővárosba.

Megörültünk a hírek. Győrt is nótaszóval hagytuk magunk mögött. Jókedvűen meneteltünk. A pihenők alkalmával a lakossággal is szót tudtunk váltani. Az élet mindenütt kezdett visszatérni a normális kerékvágásba. Emlékszem, hogy az egyik községen áthaladva tapsolva köszöntöttük a harcok során megrongált házak tetején dolgozó cserepeseket. Ők meg elismeréssel néztek bennünket, a lépést tartva haladó, rendesen felöltözött magyar hegyivadászokat.

Budapesten a Manci-hídon mentünk keresztül. Bár ide már régen nem repültek be a német repülő, mégis sok légvédelmi ágyú volt a híd körül. Konvojunkat a Ferenc József lovassági laktanyába irányították, ami a Kerepesi út és a Hungária körút sarkán helyezkedett el (ma rendőrlaktanya). A laktanyaudvaron egy szovjet alezredes üdvözölt bennünket, mint az új demokratikus hadsereg kötelékét.

Négy napja lehettünk már a laktanyában, amikor alapos egészségügyi vizsgálatnak, fürdetésnek vetettek bennünket alá. Bár tiltakoztunk, de kopaszra nyírtak. Ez a közeli szabadulás reményét erősen elhalványította. A hadifogoly logika szerint, ha az új hadsereg átvenne bennünket, akkor a tisztek haját bizonyára meghagyták volna.

Időközben újabb és újabb hadifoglyok érkeztek a táborba. Egyikükben felfedeztem Havasi Béla hadnagyot, akit Ausztriában fogtak el a szovjet csapatok. Egykori iskolatársam elmondta, hogy amikor fogságba esett, már fegyvere sem volt, mert az osztrák határ átlépésekor a németek a magyarokat, mint megbízhatatlanokat, lefegyverezték. Teljesen össze volt törve, hogy az általa mindig magasztalt fegyverbarátok ezt tették vele.

Néhány nap múlva a kőbányai pályaudvaron vonatra rakták a hegyidandár tisztjeit. Bízunk abban, hogy Debrecenbe visznek. Szajol után azonban tapasztaltuk, hogy vonatunk nem fut be a „civis” városba. „Elvisznek bennünket Szibériába, ahonnan csak évek múlva térünk vissza, ha egyáltalán visszatérünk” — vélekedtek többen az idősebb tisztek közül.

A hangulat nyomottá vált. A szépen induló kibontakozás lehetősége szerte-foszlott. A vonat Aradon, Brassón keresztül a romániai Foksány városába vitt. Itt volt a 2. és 3. Ukrán Front által ejtett foglyok nagy elosztótábora.

Végeredményben itt ért véget az 1. hegyidandár élete.

Utószó

Az egykori 1. hegyidandárra utaló adatok rendszerzése, valamint az egyik zászlóalj életének és útjának naplófeljegyzésekre épülő bemutatása, úgy vélem, nem volt hiábavaló. E sajátos magyar katonai kötelékről az eddig megjelent publikációkhoz képest feltehetőleg teljesebb kép alakul ki, ami elősegítheti a további kutató munkát, és remélhetőleg ösztönözni fogja a még élő résztvevőket visszaemlékezéseik megírására.

Kéri Kálmán, az egykori 1. magyar hadsereg vezérkari főnöke szerint, harcképességét tekintve, az 1. hegyidandár a hadsereg egyik legjobb köteléke volt. Azzá tette szelleme, a hegyiharc sajátosságainak jó ismerete, megfelelő felszereltsége és a parancsnoki kar jó vezetőképessége.

Ezt igazolta a Kolomeáig való előretörés, a Jablonov térségében folytatott védelem, a Hunyadi-állásba való szervezett visszavonulás, az ottani állások megvédéséért folyó sikeres harc és a Tatár-hágói hídfőben vívott küzdelem.

1944. október 15. után a dandár tovább élt. László altábornagynak, az új hadseregparancsnoknak a Vereckei-hágó védelmére és a Latorca-völgyi harcokban való részvételre irányuló parancsait a hegyivadászok teljesítették. Az ott bekövetkezett vereség után a dandár ugyan megrendült, de nem bomlott szét. A nyilas vezetés új parancsnok (Baráthosi Lajos ezredes) kinevezésével és szigorú megtorló intézkedésekkel igyekezett helyreállítani a dandár harcképességét. November második felében a 2. hegyidandárnak az 1. hegyidandárba való beolvasztásával, majd pedig a feltöltött zászlóaljoknak német kötelékekben, román erők ellen történő alkalmazásával újból megnőtt a hegyiek önbizalma. Ez folytatódott december végén és január első felében is, amikor a Szilicei-fennsíkon a támadó román erők előrejutását több esetben sikerült feltartóztatniok.

A szlovákiai harcokból kivont és újból feltöltött dandárnak a Dunántúlra való átcsoportosítása új reményeket ébresztett. Ám a dunántúli alkalmazás a további harc teljes értelmetlenségére ébresztette rá a katonákat. A haza már nem volt tovább védhető. Ezért állt át a dandár az osztrák határ előtt szervezeten a szovjet csapatok oldalára. Az 1. hegyidandár tisztjei és katonái a kezdeti biztató jelek ellenére azonban végül mégis hadifoglyokká váltak.